

אגדת אסתר.

פרשה א.

[א] וַיְהִי בִימֵי אַחֲשָׁוְרוּשׁ. (ב) זֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב כֹּאשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאָרִי וּפְגַעוּ הָרֹב וּבָא הַבֵּית וּסְמַךְ יָדוֹ עַל הַקִּיר וּנְשָׁכּוּ הַנַּחֲשׁ (עֲמוּס ה' יט). אֲרִי זֶה בָּבֶל, שֶׁנִּמְסְרוּ לָהּ יִשְׂרָאֵל תַּחֲלָה, שֶׁנֶּאֱמַר קְדַמְיָתָא כְּאַרְיָה (דִּנְאִל ז' ד'). וּפְגַעוּ הָרֹב, זֶה מֶרְדִּי, שֶׁנִּמְשְׁלָה כְּדֹב, שֶׁנֶּאֱמַר וְאִרּוּ חִיּוּהָ אַחֲרֵי תַּנִּינָה דְּמִיָּה לְדֹב (סֵס סֵס ס') : וּבָא הַבֵּית וּגו' [וּנְשָׁכּוּ הַנַּחֲשׁ]. (ג) בָּאוּ לִבְנוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְעַמֵּד עֲלֵיהֶם הֵמָּן הָרִשֶׁע, (ג) הוּא שְׁמִשִּׁי סַפְרָא, כְּרִי לִבְטֹל בְּנִין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, (ד) וְעַמֵּד כִּנְגֵדוֹ מִרְדִּכִּי, וְלִמָּה, שֶׁהוּא מִשְׁבָּטוֹ שֶׁל בְּנִימִין, וְנָתַן נַפְשׁוֹ עַל הַבֵּית, שֶׁכְּתוּב בּוֹ לִבְנִימָן אָמַר יָדִיד ה' יִשְׁכּוֹן לְבִטְחָ עָלָיו (דִּנְאִל ל"ג י"ג), לִפְיֶכֶד עַמֵּד כִּנְגֵדוֹ הֵמָּן הָרִשֶׁע כְּדִי לִבְטֹל עֲצָתוֹ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר וּבִמְלָכוֹת אַחֲשָׁוְרוּשׁ בַּתְּחִלָּת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שְׁטֵנָה עַל יוֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַיִם (עֲזַרָּה ז' ו'). לִפְיֶכֶד הָיוּ יִשְׂרָאֵל צֹוּהֵין וִי וִי : וְהָיָה בִּימֵי אַחֲשָׁוְרוּשׁ. (ה) אָמַר ר' לִזְוִי וְאִתִּיבָא ר' יוֹנָתָן דְּבַר זֶה מִסִּרְתָּ בִּידִינוֹ מֵאַנְשֵׁי כְּנַסְתָּ הַגְּדוּלָּה, כֹּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה אִינוֹ אֶלָּא לִשְׁוֹן עֶצֶר, וְהָיָה בִּימֵי אַחֲשָׁוְרוּשׁ (פֶּסַח ט"ו א') הוּא הֵמָּן, וְהָיָה בִּימֵי שְׁפוֹט הַשּׁוֹפְטִים (כּוֹס א' א') הוּא רַעֲבִי. וְהָיָה כִּי הָחֵל (כְּנֶאֱסִית ר' א'), וְאָמַר ה' לֹא יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם (סֵס סֵס ג'), וְהָיָה בִּנְכֻסֶם מִקְדָּם (סֵס י"א ג'), וְאָמְרוּ אִישׁ אֶל רַעְהוֹ הִבֵּה נָלְבָנָה לִבָּנִים (סֵס סֵס ג') וְהָיָה בִּימֵי אֲמֶרְפֶּל (סֵס י"ד א'), עָשׂוּ מַלְחָמָה (סֵס סֵס ג'), וְהָיָה כִּי זָקֵן יִצְחָק (סֵס כ"ז א'), וַתִּכְהִין עֵינָיו תְּרָאוֹת (סֵס סֵס), וְהָיָה ה' אֶת יוֹסֵף (סֵס ל"ט ג'), וַתֵּשֶׂא אֵשֶׁת אֲדוֹנָיו (סֵס סֵס ז'), וְהָיָה בְּהִיּוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וְיֵשָׁע עֵינָיו וִירָא וְהָנָה אִישׁ עוֹמֵד לִנְגֵדוֹ וַחֲרָבָה שְׁלֹפָה בִּידוֹ (יִסְטַע פ' י"ג), וְהָיָה ה' אֶת יְהוֹשֻׁעַ (סֵס ו' כ"ז), וַיַּמְעִלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

הערות ותקונים

(א) וְשִׁירָה כְּאֶשֶׁר יִטָּע. מדרש פנים אחרים נוסח ז' שהולחתי לליר צפסיי דלגדחא, ונשנה במדרש שו"ט עומור י"ח אות י"א נשה ר' יהודה בקלור, וכן נשנה במדרש אסתר רבה בפתיחתא אות ה', ומחטיל שם ר' יודא בר סימון פסח, והמאמר מן מדרש פנים אחרים מוצא זילקוט אסתר רמז אלף מ"ה ד"ה ד"א ויהי צימי אשכורוס זש"ה כאשר יטוע, ומסר הליון, וזילקוט עמוס רמז תקמ"ה הפתחא המאמר הוא מן מדרש שו"ט, והליון שו"ט במאמר שלפניו נשמע ממקומו ושייך להפתחא רמז תקמ"ה, והמאמר זילקוט שם כאשר יטוע זה בכל כו', הוא מן מדרש פנים אחרים, וצייני שני מן המדרש הזה המלא בפקספארד מלאה יד הופסא שנוסף במחלתו מאמר אחד מן רבש מדרש אלף גוריון ר' רבכי' פתח י"י פעל ועשה קורא הדורות מלאה כו' אדם ראש לליוניו כו' עד המחילו הכל לווחין ווי ווי, ויהי צימי אשכורוס: (ב) בלא לבנות בית המקדש, במדרש שו"ט בסגנון אחר, וכמו כן במדרש אסתר רבה, ונראה כי המסדר מן מדרש אסתר רבה שאנז המאמר הזה משו"ט פ"ט, והוסף ג"כ דברים במלגה, ועיין צשו"ט שם הערה ל': (ג) הוא שמשי ספרא. הוא אשר נזכר בעזרא ר' ח' ושמשי ספרא, ובמדרש פנים אחרים הניכסא הוא ספרא שמשי זן המן, וזילקוט אסתר שם הביא וז": הוא שמשי הסופר כלומר נזן של המן עשה כן, וזה הוסף נעל הילקוט, וזילקוט עמוס מוצא רק ועמד עליהם המן הרע הוא שמשי ספרא: (ד) ועמד כנגדו מרדכי. במדרש פנים אחרים ומשם יד פרוצנטים כנגדו, וזה השמיט המאמר שלפניו, וזילקוט אסתר פרוצנט, וזילקוט עמוס פרוסם, יד לכתן פרוצנטים, והוראת המלה ביוני שלוחיים: (ה) אחר ר' לוי ואיתיעא ר' יונתן. מנילה י' ע"ג:

(סס ז' א'), ויהי איש אחד מן הרמתיים (ע"ל א' א'), כי את חנה אהב וה' סגר רחמה (סס סס ה'), ויהי איש אחד מצרעה (סופטים י"ג ז'), ואשתו עקרה (סס סס), ויהי כאשר זקן שמואל (ע"ל מ' א'), ולא הלכו בניו בדרכיו (סס סס ג'), ויהי דוד לכל דרכיו משביל (סס י"ח י"ד), ויהי שאול עוין את דוד (סס סס ט'), ויהי כי ישב המלך בביתו (ס"ג ז' א'), רק אתה לא תכנה הבית (מ"ל מ' י"ט), ויהי ביום השמיני (ויקרא ט' א'), ותניא אותו היום היתה שמחה גדולה לפני המקום ברוך הוא כיום שנבראו בו שמים וארץ, כתיב הכא ויהי ביום השמיני, וכתוב ההם ויהי ערב ויהי בוקר (נלשתי א' ה'), (נשרפו) [הא שכיב] נדב ואביהוא, והא כתיב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל (מ"ל ו' א'), והא כתיב ויהי ערב ויהי בוקר, והאיכא ויהי ויהי טובא דשבקנהו, אלא אמר רב אשי ויהי איכא הכי ואיכא הכי, בימי ודאי לשון צער הוא: (י) והמשה הוה, ויהי בימי אחשורוש (אסתר א' ב'), הוה תמן המן הרשע וביקש לבליט שונאיהו של ישראל. ויהי בימי אמרפל (נלשתי י"ד א'), הושלך אברהם לכבשן האש. ויהי בימי שפוט השופטים (רות א' א'), הוה רעב ומת אלימלך ושני בניו מחלון וכליון. ויהי בימי אחז (ישע"י ז' א'), ומה צרה היתה כאן, ארם מקדם ופלשתים מאחור (סס ט' י"א); אמר אחז אם אין גדיים אין תישים אם אין תישים אין צאן, אם אין צאן אין רועה, אם אין רועה אין העולם, וכן אמר אחז אם אין קמנים אין גדולים, אם אין גדולים אין תלמידים, אם אין תלמידים אין חכמים, אם אין חכמים אין תורה, אם אין תורה, אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין משרה שכינתו בעולם, מה עשה נעל בתי כנסיות ובתי מדרשות, הוא שהכתוב אומר, צור תעודה חתום תורה בלמדי (סס מ' ט"ז), כשואו הכל התחילו צווחין וי וי, ויהי בימי יהויקים (ירמ"י א' ג'), חרב הבית וביקש הקב"ה להתויר את העולם לתוהו ובוהו, כתיב להלן בראשית ברא אלהים והארץ היתה תהו ובהו (נלשתי א' ה' ו'), וכתוב הכא בראשית ממלכות יהויקים (ירמ"י כ"ו א'), לכך נאמר ויהי בימי אחשורוש: כיוצא בו (י) אמר ר' לוי דבר זה מסורת הוא בדינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים הוה, מאי קא משמע לן, כדר' שמואל בר נחמני, דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זכתה ויצאו ממנה מלכים ונביאים, מנא לן מתמר, דכתיב ויראה יהודה ויחשביה לזונה כי כסתה פניה (נלשתי ל"ט ט"ו), משום דכסתה פניה וירחשיה לזונה, (ח) אלא אמר ר' אלעזר שכסתה פניה בבית חמיה, ויצאו ממנה מלכים ונביאים, מלכים מדוד, ונביאים דאמר מר אמוץ ואמציה אחים היו, וכתוב חזון ישעיהו בן אמוץ (ישע"י א' א'), (ט) ואמר ר' לוי דבר זה מסורת בדינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה. תניא נמי הכי ארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל רוח ורוח, שנאמר ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרים אמה רוחב ועשרים אמה קומתו (מ"ל ו' כ'), [וכתיב כנף הכרוב האחד עשר אמות וכנף הכרוב האחר עשר אמות, ארון גופיה היכא הוה קאי, אלא לאו] (י) שמע מינה בנשם היה עומד: ויהי

הערות ותקונים

- (ו) ומנשה הוה כו'. מנילה סס, והמסדר הירמיו והניא טעמים להחמשה וליתא בגמרא סס:
 (ז) אמר ר' לוי דבר זה מסורת סוף כו'. מנילה סס: (ח) אלא אמר ר' אלעזר שכתבה פניה צדית חמיה. בגמרא ליתא סס האומר, ומנא נ"כ צ"י גמרא מנילה, כמו שסוגל בדקדוקי סופרים מנילה דף י"ח ע"ב: (ט) ול"ל לוי נקום ארון, מנילה סס: (י) ש"מ בנשם היה עומד. בגמרא

בימי אהשרוש. (יא) (סימן; יונתן קם תחת שמואל. יהושע שש. כהן הטוב. פדה כסאו. בדם עבדיו. הניף הרכיב. יוחנן זכר. שמע ארי. עזר עצלן. נחמן לול. רבא צדיק. מתן גוי. איש אלהים), (יג) ר' יונתן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, וקמתי עליהם נאם ה' צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד נאם ה' (ישעי' יד יג). שם, זה הכתב. שאר, זה הלשון, (יג) נין, זה מטבע, נכד, זו ושתי; ר' שמואל בר נחמני פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, תחת הנעצוץ יעלה ברוש (סס י"א יג), תחת המן הרשע שעשה עצמו ע"ז, דכתיב (על כל) [ובכל] הנעצוצים (ועל כל) [ובכל] הנהלולים (סס ז' י"ט), יעלה מרדכי הצדיק שנקרא ראש לבשמים, (דקרינן מר דרור) [שנאמר ועתה קח לך בשמים ראש מר דרור (שמו' ל' כ"ג)], ומתרגמינן מרי דביא. ותחת הסרפד יעלה הדם (ישעי' כ"ה י"ג), תחת ושתי הרשעה בת בנו של נבוכדנצר הרשע, (יד) ששרף בית מרפרו של אלהינו, דכתיב רפידתו זהב (ס"ה ג' י'); תעלה אסתר הצדקת שנקראת הדסה, דכתיב ויהי אומן, את הדסה (אסתר ז' ז'). (טו) והיה לה' לשם (ישעי' י"ג), אלו ימי פורים. לאות עולם לא יכרת (סס), זה מקרא מגלה; (טז) ר' יהושע בן חנניה פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא והיה כאשר שש ה' עליכם וגו' (דניס כ"ח ס"ג), ומי חרי קודשא ב"ה במפלתא דרשעים, והא כתיב בצאת לפני החלוץ ואומרים הורו לה' בי לעולם חסדו (דניס כ' כ"א), אמר ר' יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב (יז) בפרשה זו. לפי שאין הקב"ה שמוח במפלתן של רשעים, (יח) דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה וגו' (שמו' יד כ'), באותה שעה ביקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה, אמר להם הקב"ה מעשה

הערות ותקונים

סס הביא לפני זה כתיב כנף הכרז האחד עשר אמות וכנף הכרז האחד עשר אמות ארון גופיה היכל היה קאי חלל לאו שמע מינה כנס היה עומד, וכן מקמי נפיש: (יא) סימן יונתן קם, לא נחלל לפנינו נגמרא, והס סימנים להפתיחות שלחמיו אשר פתחו דבה. יונתן קם הכוונה למאמר ר' יונתן פתח וקמתי וגו'; תחת שמואל. הכוונה ר' שמואל פתח תחת הנעצוץ: יהושע שש. הכוונה ר' יהושע פתח והיה כאשר שש ה'; כהן הטוב. הכוונה ר' אבא בר כהנא פתח כי לאדם שטוב: פדה כסאו. הכוונה למאמר דבא בר אפרון פתח ושמתי כסא: דדם עבדיו. יש לחקן דימי עבדיו. והכוונה רב דימי פתח כי עבדים נאחזו: הניף הרכיב. ל"ל חנין הרכיב והכוונה למאמר ר' חנינא פתח הכרזת אלו: יוחנן זכר. הכוונה למאמר ר' יוחנן פתח זכר חסדו: שמע ארי. אף כי נאמר ריש לקיש פתח עלה אריה, רק ריש לקיש ור' שמעון הכל אחד כאילו היה כתוב ר' שמעון: בן לקיש פתח: עזר עללן. הכוונה למאמר ר' אלעזר פתח בעלגהים ימך המקדש: נחמן לול. הכוונה למאמר רב נחמן פתח לולי ה': רבא לדיק. הכוונה למאמר רבא פתח צדקות לדיקים: מתן גוי. הכוונה למאמר רב מתנה פתח כי מי גוי גדול: איש אלהים. הכוונה למאמר רב אשי אמר או הנסה אלהים: (יג) ר' יונתן פתח לה פתחא וכו'. נמרא מנילה סס: (יג) נין זה מטבע, כ"ה נגמרא מנילה כ"י, ולפנינו נגמרא זה מלכות, עיין ד"ס ד"ס ע"א: (יד) ששרף בית מרפרו של אלהינו. נגמרא ששרף ריפדת בית ה', וכאשר הביא המסדר כ"ה נגמרא מנילה כ"י. כמו שהוצא ד"ס סס, וכמו כן כל השינויים אשר הביא נגמרא כ"י כולם כמה גם נוסחאות שהביא המסדר שלפנינו: (טו) והיה לה' לשם, אלו ימי פורים. לאות עולם, זה מקרא מגלה. נגמרא סס הגירסא והיה לה' לשם, זו מקרא מגלה. לאות עולם לא יכרת, אלו ימי פורים: (טז) ר' יהושע בן חנניה פתח. נגמרא הגירסא ר' יהושע בן לוי, ועיין ד"ס סס דף י"ט ע"ב נהפדה כ"י: (יז) נפרשה זו. נגמרא הגירסא נהולא זו: (יח) דאמר שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מאי דכתיב. נגמרא הגירסא וא"ר יוחנן נמקום דלרשענ' א"ר יונתן, ור"חתי בילקוט שמות רמז רל"ג הביא המאמר נגמרא מנילה וגורם ג"כ א"ר שמואל בר נחמני, וכן ר"חתי ד"ס סס שהביא הגירסא נגמרא מנילה כ"י ואמר

ידו טובעים בים ואתם אוטרים שירה לפני, (יט) אמר ר' יוסי בר הנינא הוא אינו שש, אבל אחרים משיש, ודיקא נמי דכתיב ישיש ולא כתיב ישוש, שמע מינה. ר' אבא בר כהנא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמהה ולהוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס' לתת לטוב לפני האלהים (קהלם ז' כו); כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמהה, זה מרדכי, ולהוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס, זה המן. לתת לטוב לפני האלהים, זה מרדכי, שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן (אסתר ח' ז'): (כ) רבא בר אפרון פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, ושמתי כסאי בעולם והאבדתי משם מלך ושרים (ירמ' מ"ב ל"ח), מלך, זו ושתי ושרים, זה המן ועשרת בניו: רב דימי בר יצחק פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, כי עבדים אנחנו ובעבדותינו לא עזבנו אלהינו (כג) [ויש עלינו חסד לפני מלכי פרס (נחל ט' ט'), אימתי בזמן המן]: ר' חנינא בר פפא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים (תהלים ס"ו י"ג), (כז) באש בימי כשדים, ובמים בימי פרעה, ותוציאנו לריוה (ס), בימי המן: ר' יוחנן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, וזכר חסרו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (תהלים ל"ח ג'), אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו, בימי מרדכי ואסתר: ריש לקיש פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, ארי נוהם ודוב שוקק מושל רשע על עם דל (משלי כ"ט), ארי נוהם זה נבוכדנצר, דכתיב ביה עלה אריה מסבכו (ירמ' ד' ז'), דוב שוקק, זה אחשוורוש, דכתיב ביה במלכותא דפרס וארו חיוה אחרי תנינה תנינא דמיה לדוב (דניאל ז' ה'), תאני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלין כדוב ושותין כדוב ומסורבלין בבשר כדוב, ומגדלין שיער כדוב, ואין להם מנוחה כדוב, מושל רשע, זה המן. על עם דל, אלו ישראל שדלו מן המצות שבתורה: ר' אלעזר פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, בעצלותים ימך המקרה (קהלם י" י"ח), בשביל עצלות שהיתה בישראל ולא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקביה מך שנקרא מקרה. ואין מך אלא עני, שנאמר ואם מך הוא מערכך (ויקרא כ"ז מ'), ואין מקרה אלא הקביה, שנאמר המקרה במים עלייתו (תהלים קי"ד ג'): רב נחמן בר יצחק פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, שיר המעלות לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם (שם קכ"ד ז'), אדם ולא מלך: (ר' אבא) [רבא] פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, ברבות צדיקים ישמח עם (משלי כ"ג ז'), ברבות צדיקים ישמח עם זה מרדכי, דכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וגו' (אסתר ח' ט"ו), ובמשול רשע יאנח עם (משלי ס), זה המן דכתיב והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה (אסתר ג' ט"ו): רב מתנה אמר מהכא, כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אלו וגו' (דברים ד' ז'), רב אשי אמר מהכא, או הנכה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי (שם ט"ז): ויהי בימי אחשוורוש (כז) רב אמר ויהי וי היה, (כז) נתקיים

הערות ותקונים

ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: (יט) א"ר יוסי בר חנינא. נגמלא הגירסא א"ר אלעזר, וגם נגמלא מנילה כ"י הגירסא א"ר יוסי בר חנינא, כמו שהוצא נד"ס דף י"ט ע"ג: (כ) רבא בר אפרון. נגמלא הגירסא רבא בר אפרון, ועיין ד"ס דף כ' ע"א דהערה ז', והציג נוסחאות שונות: (כג) ויש עלינו חסד. הוספתי כמו שהוצא נגמלא, וע"ש צפירי"י, ונראה כי היה חסד גם לפני נגמלא, וכן חסד נגמלא מנילה כ"י עיין ד"ס וע"ש הערה ד': (כז) נאם צימי כשדים. נגמלא הגירסא נאם צימי כ"י הדשע: (כז) רב אמר. מנילה שם י"א ע"א: (כז) נתקיים מה שכתוב. עיין

מה שכחוב והתסכרתם שם לאויבך וגו' (סס כ"ח ס"ח). ושמואל אמר מהכא לא מאסתם ולא געלתם לבלותם וגו' (ויקרא כ"ו מ"ד), (כס) (סימן י"ט ס"ג) (כו) לא מאסתם, בימי יוונים, ולא געלתם, בימי אספסינוס קיסר, לבלותם להפך בריתי אתם, בימי (המון) [רומיים], כי אני ה' אלהיהם (סס), בימי גוג ומגוג: (ז) בסתניתא תאני (כח) (כ"ג ס"ד סימן) לא מאסתם. בימי כשדים, (כט) שהענדרתי להם דניאל איש הסודות הנניה מישאל ועזריה. ולא געלתם, בימי יוונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק ומתתיהו בן יוחנן הכהן הגדול והשמונאי ובניו. לבלותם, בימי המן, שהעמדתי להם מרדכי ואסתר, להפך בריתי אתם, (ז) בימי רומיים, שהעמדתי להם בית רבי וחכמי דורו, כי אני ה' אלהיהם, לעתיד לבא שאין כל אומה ולשון שולטת בהן. (ל) ר' לוי אמר מהכא, ואם לא תורישו את יושבי הארץ (נמננך לנ כ"ה): (לג) ר' חייא בר אבא אמר מהכא, והיה כאשר דמיתי לעשות [להם] אעשה לכם (סס סס כ"ו): אחשורוש (לד) אמר רב אחיו של ראש וכן גילו של ראש, אחיו של ראש אחיו של נבוכד נצר דאיקרי ראש, דכתיב ביה אנת הוא רישא דו דהבא (דמנל כ"ח), ובן גילו של ראש, נבוכד נצר הרג, והוא ביקש להרוג, נבוכד נצר החריב, והוא ביקש להחריב, דכתיב ובמלכות אחשורוש בתהלת מלכותו כתבו שמונה על יושבי יהודה וירושלים (פזל ד"ו). ושמואל אמר שהשחירו פני ישראל בימיו כשולי קדרה. (לז) ר' חנניא אומר שכל הזוכרו אימר אח לראשו. ר' יוחנן אומר שנעשו הכל רשין בימיו, שנאמר וישם המלך אחשורוש מם על הארץ (אסתר י' א'): הוא אחשורוש. (לה) הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו, הוא דתן ואבירם (נמננך כ"ו ט'), הן ברשען מתחלתו ועד סופו. הוא המלך אחז (דס"ז מ' כ"ג), הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. הוא עשו אבי אדום (נלש"ט ל"ו מ"ג), הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. אברם הוא אברהם (דס"ח א' כ"ז), הוא בצדקתו מתחלתו ועד סופו. (זו) הוא משה ואהרן (שמות ו' כ"ז), הן בצדקתן מתחלתו ועד סופו. ורוד הוא הקטן (ש"ח

הערות ותקונים

עיין נגמרא שם שנס הצ"ח נורם כן, ועיין ד"ס כ"ח ע"א ובהערה כ': (כה) סימן יס"ח. זה ליחל נגמרא, ויש לתקן יס"ח כוונת ה"ד למלת יונים, והסמך מלת אספסינוס, והר"ש למלת רומיים, והגמ"ל למלת גוג: (כו) לא מאסתם צימיו יונים ולא געלתם צימיו אספסינוס קיסר וכו'. נגמרא שם הנידקס לא מאסתם צימיו יונים, ולא געלתם צימיו נבוכדנצר, לבלותם צימיו המן, להפך אח צימיו אחס צימיו פרסיים, כי אני ה' אלהיהם צימיו גיג ומגוג, וכאשר המסדר נתן סימן נראה כי היה לו הנידקס נגמרא כמו שהוצא נד"ס נגמרא כח"י לא מאסתם צימיו יונים ולא געלתם צימיו אספסינוס קיסר, להפך אח צימיו אחס צימיו רומיים, כמו שהוא נד"ס נגמרא כ"י ונגמרא לפנינו נסתנה הנידקס מחמת הלעג: (כז) נמתניהא חגרי. מגילה שם: (כח) כנמ"ד סימן. ליחל נגמרא. יש לתקן כנמ"ד סימן, כוונת הכ"ף למלת כשדים, סייד למלת יונים, והמ"ס למלת מרדכי, והר"ש למלת רומיים: (כט) שהעמדתי להם דניאל איש חמורות כ"ו. הלשון היא כמו נגמרא כ"י, עיין נד"ס דף כ"א ע"א ובהערות: (ל) צימיו רומיים נגמרא הלינו צימיו פרסיים: (לג) ר' לוי אמר מהכא. מגילה שם: (לז) ר' חייא בר אבא אמר. נגמרא חסדים העלות. נד"ס אבא: (לח) אמר רב. נגמרא שם ובכתב יד אקספסרד נגמרא הזה נגמלא לפני המלך אמר רב העלות. רשכ"י סימן והכוונה נלות ר' למלך רב, ואזו ש' למלך משמולל, ואזו ל' למלך ר' חנניא, ואולי ה' לפניו הג' ר' נחמ"י; ואזו י' למלך של ר' יוחנן. והסימן הוא לשמות האומרים: (לד) ר' חנינאל כ"ו ר' יוחנן כ"ו. נגמרא שם המלך שלפניו בשם ר' חנינאל הוא שם בשם ר' יוחנן וכן להיפך, וגם נגמרא כ"י הוא כמו שהציג המסדר ע"ש נד"ס דף כ"א ע"ב וע"ש הערה ל': (לה) הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. מגילה שם: (לו) הוא משה ואהרן. נגמרא שם מונח הוא אהרן ומושה (שמות ו' כ"ז), וכן נגמרא כ"י הוא נ"כ כמו שהציג המסדר ע"ש נהערה ס': אלל

י"ז (יד) הוא באמונתו מתחלתו ועד סופו, כשם שבקטנותו הקטין עצמו (ז') אצל מי שהוא גדול ממנו ללמוד תורה, כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שהוא גדול ממנו ללמוד תורה: (לח) אמר ר' שמואל חמשה צדיקים כתיב בהן הוא, ואלו הן: אברהם הוא אברהם (דף"א ח' כ"ז), הוא משה ואהרן (שמות ו' כ"ז), הוא אהרן ומשה (סס סס כ"ז), (לט) הוא יהזקיהו סתם (מי) [את מוצא מימין] גיחון העליון (דף"ג ל"ג ל'), הוא עזרא עלה מבבל (עזרא ז' ו'), וחמשה רשעים כתיב בהם הוא, ואלו הן: נמרוד הוא היה גבור ציד (נלפס"ט י' ט'), הוא עשו אבי אדם (סס ל"ו מ"ג), הוא דתן ואבירם (נמננ"כ כ"ז כ'), הוא המלך אחז (דף"ג ח' כ"ג), הוא אחשורוש: (מ) ד"א הוא אחשורוש שביטיו היו ישראל דומין ליונה שהיא עומדת על פי השוכב, ולא היתה יכולה להכנס, מפני שהיה נחש מבפנים, ולא היתה יכולה לצאת מפני שהיה הנץ עומד מבחוץ, כך היו ישראל אומרים אם אנו בורחין למדינות רחוקות, כבר כתב המן הרשע לארבע רוחות העולם, להשמיד להרוב ולאבד, ואם אנו יושבין בשושן הבירה, כבר אנו מסורין בידו, ואותה שעה נתקיים והיו ח"ך תלואים לך מנגד (דנ"ס כ"ח כ"ו): (מא) ד"א הוא אחשורוש הוא רישון דכל יהודאי: המלך. (מב) אמר רבא שמלך מעצמו אמרי לה לשבח, ואמרי לה לגנאי, אמרי לה לשבח, דלא הוה איכא [אינש] דנפיש מיניה. ואמרי לה לגנאי, מהו דלא הוה חזי ממנא יתירא הוא דיהיב וקם: (מג) מהודו ועד כוש. רב ושמואל, חד אמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם, וחד אמר הודו וכוש ביהדי הדרי קיימן, וכשם שמלך על הודו וכוש, כאלו מלך על כל העולם כולו, כיוצא בדבר אתה אומר, כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה (מ"א ס' ד') רב ושמואל, חד אמר תפסח בסוף העולם, ועזה בסוף העולם, וחד אמר תפסח ועזה גבי הדרי הוו קיימן, וכשם שמלך על תפסח ועזה כאלו מלך על כל העולם כולו: שבע ועשרים ומאה מדינה. (מד) אמר רב חסדא בתחלה מלך על שבע, ולבסוף מלך על עשרים, ולבסוף מלך על מאה, אלא מעתה הא דכתיב ושני חיי עמרם שבע ושלשים וכאת שנה (שמות ו' כ') (מז) הכי נמי, שאני הכא דקרא יתירה היא, מכדי כתיב מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה למה לי, שמע מינה

הערות ותקונים

(ז') אלל מי שהוא גדול ממנו ללמוד תורה. נגמרא הגירסא אלל מי שגדול ממנו נחמיה, ונגמרא כ"י הגירסא כמו שהביא המסדר ע"פ הערה ע': (לח) ח"ר שמואל חמשה צדיקים כתיב בהם הוא. מדרש פנים אחרים נוסח ז', ונסנה ג"כ צ"ר פל"ז אות ג', ש"ט מזמור ק"ה אות ז', אסתר רבה פ"א אות ז', ומונח צילקוט נח רמז ס"ג, וילקוט שה"ס רמז תתק"ג, ואסתר רמז אלף מ"ה בשם צ"ר, וכן מונח בהגהות שני, ושם בכל המקומות ליתא שם האומר: (לט) הוא יהזקיהו סתם מי גיחון. תקנתי קסח את מולא מימי גיחון, וגם נמדרש ש"ט מונח הכתוב נעטות, ועיין לקח טוב נלפס"ט י' הערה י"ג: (מ) ד"א הוא אחשורוש שביטיו היו ישראלי דומין ליונה. מדרש פנים אחרים נוסח ז', ומונח צילקוט רמז אלף מ"ה, ונכנס בגליון "מדרש" והוא נמדרש פנים אחרים: (מא) ד"א הוא רישון דכל יהודאי. מדרש פנים אחרים שם: (מב) אמר רבא שמלך מעצמו. מגילה י"א ע"א, ושם הגירסא אחר רב, ונגמרא כ"י ג"כ הגירסא אחר רבא, עיין ד"ס דף כ"ב ע"א, וגם נמדרש פנים אחרים ניסח ח' הגירסא ג"כ אחר רבא: (מג) מהודו ועד כוש רב ושמואל. מגילה שם ונחקק נלפניו נאלו מלך על כל העולם כלה. הגי' נגמרא כך מלך מוסף העולם עד סופו. ונכ"י אקספאנד כך מלך על כל העולם כלו: (מד) אמר רב חסדא. מגילה שם, ומדרש פנים אחרים נוסח ח': (מז) הכי נמי. נגמרא הגירסא מאי דרש

לדרשא: (מה) תנו רבנן שלשה מלכו בכיפה, ואלו הן, אחאב ונבוכדנצר ואחשורוש, אחשורוש הא דאמר, אחאב כתיב חי ה' (אלהים) [אלהיך] אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (מ"א י"ח י'), ואי לאו דהוה מליך עליהו, מי הוה מצי משביע להו. נבוכדנצר, דכתיב והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אותו את נבוכד נצר וגו' (י"מ' כ"ז מ'), ותו לא איכא, והא איכא שלמה; שלמה לא סליק מלכותיה (מ"ו) דבא אשמדאי וטרדיה, הניחא למען דאמר מלך והדיוט, אלא למאן דאמר מלך והדיוט ומלך, מאי איכא למימר, שאני שלמה מלתא יתירתא הויא ביה, שמלך על העליונים ועל התחתונים, שנאמר וישב שלמה על כסא ה' (דס"א כ"ט כ"ג), והאיכא סנחריב, דכתיב ומי בכל אלהי הארצות [האלה] אשר הצילו את ארצם מידי (ישעי' ל"ו כ"ו), [הא] הוי ירושלים דלא הוה מליך עלה (מ"ו), דכתיב כי יציל ה' את ירושלים מידי (מ"ז י"ח ל"ה), והא איכא דדיוש, דכתיב (ודריוש) [באדין דריוש] מלכא (שלה) [כתב] לכל עסמא [אסמא] ולישניא די דירין בכל ארעא (דניאל ו' כ'), הויא שבע דלא הוה מליך עליהו, דכתיב שפר קדם דריוש והקים על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין (ס"ס ס"ג). והא איכא כורש, דכתיב כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים (עזרא א' ז'), התם אשתבחתי הוא דקא משתבחתי [בנפשיה]: (מ"ח) ויש אומרים אחשורוש לא מלך אלא על שבע ועשרים ומאה מדינה בלבד, אמר הקב"ה אחשורוש עתיד לקחת אסתר אשליטנו על שבע ועשרים ומאה מדינה, (מ"ט) בזכות אסתר שהיא מבנות [בנותיה] שרה, שחיתה כאה ועשרים ושבע שנים. (נ) ר' עקיבא היה יושב ודורש בצבור והצבור מתנמנם, בקש לעורר, אמר בזכות שרה שהיתה מאה ועשרים ושבע שנים, תבוא אסתר ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה:

[ב] **בימים** ההם כשבת המלך אחשורוש. (נא) זה שאמר הכתוב והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדה מלכין ומתקין מלכין וגו' (דניאל ז' כ"א), מתחלת ברייתו של עולם היו הבכורות [מקריבין, והן היו] נושלין את הגדולה, וכן את מוצא כשהרג קין להבל, לא נבנה העולם מהם, וניתנה הגדולה לשת, ונתנה שת לאנוש, ואנוש לקינן עד נח, ונח נתנה לשם, (נב) ולשם היו חמשה בנים, ולא נתן הגדולה אלא לארפכשד, צפה שעתידי אברהם לעמוד ממנו, ואברהם נתן ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב ליהודה, ויהודה לפרץ, עד שהגיעה לצדקיה, כיון

הערות ותקונים

ז"ה: (מ"ח) ח"ר ג' מלכו בכיפה. מנילה שם: (מ"ו) דנא אשמדאי וטרדיה. זה ליחא צנמאל, ורש"י פירש שם לא סליק מלכותיה לא השלים מלכותו שהרי נטרד: (מ"ו) דכתיב כי יציל. הכה"ס הסתכוז ליחא צנמאל, ושם הגירסא הא איכא ירושלים דלא כנשה: (מ"ח) ויש אומרים. מונע מן מדרג פנים אחרים, ושם מונח כסס ר' יהודה בן פאי שאמר משום אצוי שאמר משם ר' שמואל דר נחמן, ומורא צילקוט אסתר ומסר הליון "מדרש": (מ"ט) בזכות אסתר שהיא מננות שרה. וכן בחרטום ראשון לאסתר: בהתחלתו ועמיד הוא למיסג ית אסתר דהיא מננות שרה דחית מלאה ועשרין ושבע שנין, וכן צמורט צ"ר פ"ח אות ג', ולאסתר רנה פ"א אות ח', מה זכרה אסתר למלוך על קב"ה מדינות, אלא תנא אסתר צמח של שרה כו': (ז) ר' עקיבא היה דורש. צ"ר שם ולאסתר רנה שם, וליחא צפנים אחרים, ואולי נשמע והיה ג"כ לפני המקדש: (נא) זש"ה והוא מהשנא. מדרש פנים אחרים נוסח ז', ומונח צילקוט אסתר ונרשם צלדו "אנא גריון" נטעות וז"ל "מדרש" והוא המאמר צמורט פנים אחרים וליחא צבא גריון: (נב) ולשם היה חמשה בנים. צמורט פנים אחרים ושם היה לו שני בנים; צילקוט המירסא שמונה בנים, ואין ספק שהיה בתוך ה ונעצית ה נטעות והמדפיסים הלינו שמונה, ונלמח

שגלה צדקיהו, נטל נבוכדנצר המלכות ממנו, אמר הקב"ה כל ימים שהיתה המלכות ביד בניו הייתי מגלגל עמה; זה פורע לזה וזה פורע לזה, עכשו תחזור המלכות לבית אביה לעולם, שהוא בכורו של שם, ובשביל ישראל, (ג) ניתנה לאהפכשד שהוא מבני בניו, עכשו כשהטאו תחזור לעולם, לכך נאמר כשבת המלך אחשורוש וגו', ואין שושן אלא עולם, כד"א ואני בשושן הבירה אשר בעולם המדינה (וינאל ה' ז'): על כסא מלכותו. (ד) מצינו כל מי שהוכיר לו הכתוב כסא מלכות, מלך על כל העולם כולו, בשלמה הוא אומר ויבחר בשלמה בני לשבת על כסא מלכות ה' (דה"א כ"ט ה'), ומלך על כל העולם כולו, דכתיב וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה וגו' (דה"א י"ג כ"ג). בנבוכד נצר נאמר הנחת מן (כרסי) [כרסי] מלכותיה (וינאל ה' כ'), ומלך על כל העולם כולו, דכתיב ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנצר מלך בבל עבדי (יח"א כ"ז ו'), באחשורוש נאמר כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו, ומלך על כל העולם כולו, דכתיב וישם המלך אחשורוש מס על וגו' (אסתר י' א'). במלכות יון הוא אומר, (ה) והכרתי כסא מלכות עולם, ומלכה על כל העולם כולו, דכתיב ומלכו תליתאה אחרי די נחשא די תשלוש בכל ארעא (ינאל ז' ל"ט): דיא על כסא מלכותו. (ו) אמרו חכמים כשהגלה נבוכד נצר את ישראל נטל פרעה נכה את הכסא שעשה שלמה וביקש לישב עליו, והכהו הארי על ירכו ושברו, (ז) לכך נקרא פרעה נכה, ואף נבוכדנצר ביקש לישב עליו (נח) לדון את צדקיהו ברבלה עד שנתקיים ואויביו פלילים (יח"א כ"ז ז'). וכשהחריב נבוכדנצר את ארץ מצרים מצא הכסא שם נטלו והביאו לבבל, וביקש לישב עליו, והקישו הארי ונפל ממנו, שנאמר איך נפלת משמים הילל בן שהר נגדעת לארץ חולש על גוים (ישע"י י"ז י"ז), ובשמלך דריוש והחריב את בבל נטל הכסא (למדני), והוליכו לעולם אשר במדין ולא יכול אדם לישב עליו. ובשעמד אחשורוש בן דריוש שלח והביא חכמים מכל המקומות לעשות לו כאותו הכסא ולא יכלו ועשה לו לשמו כסא אחר, לכך נאמר כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו: (ט) דיא על כסא מלכותו זה כסא שלמה בן דוד שישב עליו ודן את ישראל, כענין שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך תחת דוד אביו ויצלח וישמעו אליו כל ישראל (ד"ה כ"ט כ"ג). בא שישך מלך מצרים ונטל מירושלים והביאו למצרים, בא מלך כוש ונטלו ממצרים וחזר והביאו לירושלים, עלה נבוכד נצר ונטלו מירושלים והביאו לבבל

הערות ותקונים

ונאמת היה לו חמשה בנים (בראשית י' כ"ז): (ג) ניחא לארפכשד שהוא מבני בניו, וכן הניא הילקוט, ובפנים אחרים נטלה מלכות מארפכשד: (ד) מצינו כל מי שהזכיר לו הכתוב כסא מלכות. לא מלאכי המקור: (ה) והכרתי כסא מלכות עינש. אין זה לשון הכתוב: (ו) אמרו חכמים מונח נמדרש אצל גריון אשר הולאחי לאור, ונמדרש דמות כסא של שלמה המונח בן' כלנו ס' ק"ט, ונדפס בנתי המדרש ח"ג, וכן מונח נמדרש אסתר ומכרנו שני, וילקוט רמז תתקמ"ו בשם מדרש, והוא נמדרש פנים אחרים נוסח ז' דף כ"ט ע"א. ומן וי"א פרעה נכה הוא מן מדרש אצל גריון, ועיין נמדרש פנים אחרים נהפך כ"ד ונוסחאות שונות הן: (ז) לכך נקרא פרעה נכה. הוא נמ"כ כ"ג ל"ג, ונמדרש אצל גריון נוסח ומתנגמין פרעה הנזיר, וכו' נמדרש לפיכך נמ"כ ס: (ח) לדון את צדקיהו נכבד, כ"ה לנכון נמדרש אצל גריון, חולש נדמות כסא של שלמה בטעמו ולדון את צדקיהו נכבד, נשמע חזק ר', ולעיר הזאת הונח נדקיו מלך יהודה מלח מיל הכשרים אשר חפשוהו בערנות יריחו (מ"ב כ"ה ו', יח"א י"ט ה'), וכן צילקוט הניא וכשהגלה נבוכדנצר ראה ליטב עליו ולדון את צדקיהו נכבד, וכן נתייחס יתרון לנכבד די נאמר חמת: (ט) ד"א על

אגדת פרשה א אסתר ה

יושב עליו שבעים שנה, שהיה הבית הרב, באה מלכות מדי וישבה עליו שנים וחמשים שנה, באה מלכות יון ונמלתו וכשבקשה לישב עליו נשברה רגל אחת מרגליו של כסא, ולא ישבה עליו, (ס) ושלחה והביאה אומנין מאלכסנדריא ולא יכלו לתקנה, ונשארה שבורה ומונחת עד עכשיו, וכשיגיע הקץ יבוא משיח בן דוד ויתקנה וישב עליו, ואין מלכות פוסקת לעולם ולעולמי עולמים, שנאמר והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת (ישעי' כ"ז ב') :

[ג] **בשנת** שלוש למלכו, (סא) כתיב בימים ההם כשבת המלך אחשורוש, וכתיב בשנת שלש למלכו, אמר רבא מאי כשבת, כשנתישבה דעתו, אמר אחשורוש בלשצר (סב) מנה ומעה, אנא מנינא ולא מעינא, מאי היא, דכתיב כי בה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם (יירמי' כ"ט י'), מאי לבבל, למלכות בבל, דל ארבעין וחמש שנין לנבוכדנצר, עשרים ותלת דאוויל מרודך, תרתי ידיה, הא שבעין, מיד אפיק מני דבי מקדשא ואשתמש בה, וסמא לן דנבוכדנצר ארבעין וחמש מלך, דאמר מר גלו בשבע, גלו בשמונה, גלו בשמונה עשרה, גלו בתשע עשרה, גלו בשבע, לכיבוש יהויקים שהן שמונה למלכות נבוכדנצר, גלו בשמונה עשרה לכיבוש יהויקים שהן תשע עשרה למלכות נבוכדנצר, דאמר מר בשנה ראשונה כבש נינוה, שנייה עלה וכבש יהויקים, וכתיב ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין (סג) [מלך יהודה בשנים עשר חודש בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית בלא (מ"ג כ"ה כ"ז) תמני ותלתין ושבע הרי ארבעין וחמש דנבוכדנצר ועשרין ותלת דאוויל מרודך גמרא, תרתי ידיה הא שבעין, כיון דחזא דמליא שבעין ולא איפרוק אמר מידלא איפרוק, השתא תו לא סיפרקי אפיק איתי מאני דבית המקדש אשתמש בה, והיינו דקא אמר ליה דניאל ועל מרי שמיא התרוממטה ולמניא די (בביתיה) [ביתיה] היתיו קדמך (דניאל ה' כ"ג) וכתיב ביה בלילאי קטיל בלשצר (מלכא כשדיא), ודריוש מדאה קביל מלכותא (סס סס ל' וסס ו' א') [אמר איהו מימעי מעין] אנא מנינא ולא מעינא, מי כתיב למלכות בבל לבבל כתיב, [מאי לבבל] לגלות בבל, כמה פישא תמני דל חדא דבלשצר [תרתי] דדריוש ותלת דבורש, תרתי ידיה הא שבעין, כיון דחזא דמליא שבעין ולא איפרוק, אמר השתא ודאי תו לא סיפרקי, אפיק איתי מאני בית מקדשא וקא משתמש בה, ובא שמן וריקד ביניהן והרג את ושתי, והא שפיר מנה; איהו נמי ממעא מעי דאיבעי ליה מימנא מתרבות ירושלים, סוף סוף כמא פישא חד סרי, איהו כמה מלך ארביסר בארביסר ידיה איבעי ליה לאיבנווי בית המקדש, אלמא כתיב באדין בטילת עבירת בית אלהא די בירושלים (עזרא ד' כ"ד), והות במלה עד שנת תרתין

הערות ותקונים

על כסא מלכותו זה כסא שלמה, לא מלכתי המקור לטוס זה: (ס) ושלחה והביאה אומנין מאלכסנדריא ולא יכלו לתקנה ונשארה שבורה ומונחת עד עכשיו. נמדרש אלף גרין (דף ד' ע"ג) מונח זה אלף אפסודוס, גימט' לישב עליו ולא יכול כלל והניח אומנין מלכוד ומאלכסנדריא ולא עשו כמותו ועשה כסא וישב עליו ושלם שנים עסקי צו, ועי' דהערה ק"ט וק"ט, ונמדרש מנחם אסתר הנדפס בקושטנטינא רע"ט, ונדפס סנית בגדת אנדוה, מונח אלף נבוכדנצר ולא הי' יכול לישב עליו וכסדרא כך שלח מאלכסנדריא שלו והניחו לו מדרס ועשו לו כסא כפי שכלו, אלף לא כמו כסא שלמה מפני שנעשה כרות הקודש: (סא) כתיב צימים ההם. מנייה י"א ע"ג צמימים קטנים ע"ט, ועיין דר"ס (כ"ג ע"א): (סב) מנה ומעה כמא פישא חד סרי, וטעם אלף מנינא (סג) מלך יהודה. הוספתי כמו שהיה נגמרת סס, וכן הוא ג"כ בכ"י אקספארד ונגמרת סס נעמות צעשירים

למלכות דריוש, אמר רבא שנים מקושעות הוא, תניא נמי הכי עוד שנה אחרת היתה לבבל ועמד דריוש והשלימה. אמר רבא ואף דניאל טעי בהאי חושבנא, דכתיב בשנת אחת למלכו אני דניאל בינתי בספרים (דניאל ט' ז'), מדקאמר בינתי מכלל דטעי, מכל מקום קשו קראי אהדרי כתיב כי לפי מלאת לבבל (יחזקאל י"ט י'), וכתיב למלאת להרבות ירושלים (יחזקאל ט' ז'), אמר (ר' אבא) [רבא] לפקידה בעלמא ולא לגאולה, היינו דכתיב בשנת אחת לכורש מלכות פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו (צוה א' א'), וכתיב כה אמר בורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' [וגו'] מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל (דניאל ט' כג). דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב כה אמר ה' למשיחו לכורש (ישעי' י"ה א'), וכי כורש משיח היה, אלא אמר [לן] הקב"ה למשיח קובל אנכי לך על כורש אני אסרתי הוא יבנה ביתי ויקבץ גליותי, והוא אומר מי בכם מכל עמו יהי ה' אלהיו עמו ויעל: ד"א בשנת שלושה (סג) למה עשה משתה אחר שלש שנים למלכו, יש אומרים עמדו עליו אפרכאות והלך לכבוש אותה, וכיון שבא עשה משתה. ויש אומרים יום גינוסא שלו היה ושלח וקרא לכל שרי המדינות לבוא לעשות לפני שמחה, באו לפניו ממאה ועשרים ושבע מדינה, גדולים בני מלכים כולם עשופים (סד) אצטלאות של מלכים, ועשה להן משתה: (סה) חיל פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו. וכתיב למלכי מדי ופרס (אסתר י' ז'), (סו) אמר רב חסדא איתנוני אתנו בהרי הדדי, אי מינן מלכי, מינייכו הפרכי, אי מינייכו מלכי, מינן הפרכי:

[ד] **בהראותו** את עושר כבוד מלכותו. (סז) את עשרו אין כתיב כאן, אלא עושר, מלמד כשראו ישראל כלי בית המקדש לא היו רוצין ליסב לפניו, אמרו לו אין היהודים רוצין להסב לפניך בשביל שהן רואין כלי בית המקדש, מיד צוה ועשה להן מסיבה לעצמן, כדי שלא יהיו ישראל מצירין, לכך נאמר בהראותו את עושר: (סח) ואת יקר תפארת גדולתו. אמר ר' יוסי בר חנינא מלמד שלבש בגדי כהונה וישב, כתיב הבא ואת יקר תפארת גדולתו, וכתיב התם ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת (שמות כ"ט ז'): ימים רבים שמונים ומאת יום. (סט) עשה סעודה ששה חדשים כנגד ששה דברים, בראשון הראה להם עשרו, בשני הראה להם שלוחין הבאים לו מכל המלכים, בשלישי הראה

הערות ותקונים

נעשרים וחמשה למדע, ז"ל כמו שהוא נקרא נעשרים ושבעה למדע: (סג) למה עשה משתה יש אומרים כו'. מדרש אגל גרין ומדרש פנים אחרים נוסח ז', ומונח זילקוט אסתר, ומסר הליון "מדרש", והילקוט הניח כלשון מדרש פנים אחרים, וכן מונח במרגום לשון אסתר ומשיל מה ענין משקל אית דאמריין ומרדין עלוי אפרכיא ואזל וכשנתי ונחל דלכנשמן אחא ועניד משקיל, ואית דאמרי יומא דלידא הוה וסדר אגמחא לכולהון מדינחא למימי למענד קדווי מרומא: (סד) אצטלאות של מלכים. ז"ל של מילת. ועיין מדרש אגל גרין בהערה קכ"ז: (סה) חיל פרס. מנייה י"ב ע"א: (סו) אמר רב חסדא. נגמרא הגירסא אמר רבא, ונס הילקוט אסתר רמז אלף מ"ז הביא מאמר הגמרא וגורם אמר רב חסדא, וכן נגמרא כי הגירסא אמר רב חסדא, עיין ד"ס כ"ד ע"א ובהערה כ': (סז) את עשרו אין כתיב כאן. מדרש פנים אחרים נוסח ז', והוצא ג"כ במרגום סג, וכן מונח זילקוט, ונוגע מן מדרש פנים אחרים, עיין מדרש אגל גרין בהערה קכ"ח: (סח) ואת יקר א"ר יוסי נר חנינא. מנייה י"ב ע"א: (סט) עשה סעודה ששה חדשים כנגד ששה דברים. לא מלאתי המקור, ובא"ב ובמדרש פ"א ששה חסידות היה מראה להם בכל יום, ופי' חסידות אולר של חסידים, עיין א"ב בהערה קכ"ה, וכן בח"ש שיחא נר נגא הוה מרומא להון בכל יומא, ובמדרש אסתר פ"ב בהלוחו ששה ניסין היה פיתח ומראה להון בכל יום, ז"ל ששה ניסין,

להם המנהגות שבאות לו מכל מלכות, ברביעי הראה להם יקרו אלו כתבי החכמה שאצלו. ואמרי לה ספר תורה הוציא להם, דכתיב יקרה היא מפנינים (משלי ג' ט"ו), בהמישי הראה להם תפארתו וכלי זהב, דקבוע בהו אבנים טובות ומרגליות, בששי הראה להם גדולתו ארנונות הבאות לו מכל המקומות, דכתיב ויגדל האיש [וגו'] ויהי לו מקנה צאן (נלכס כ"ו י"ג י"ד), וכתיב תפארת גדולתו, לגזירה שוה:

[ה] **ובמלואת** הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים. (ע) רב ושמואל חד אמר פקה היה, וחד אמר טפש היה, לכאן דאמר פקה היה, שפיר עבד דקריב רחיקא ברישא, (צא) בני מאתיה מיכף כיפי ליה כל אימת דבעי מפייס להו. ומאן דאמר טפש היה לבני מאתיה בעי ליה קרובי בה ברישא, דאי כריד חד מינהון קיימי בהדיה. (צב) שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה שונאיהן של ישראל שבאותו הדור נתחייבו כלליה, אמר להם אמרו אתם, אמרו לו מפני שנהנו מסעודת אחשורוש, דכתיב עשה המלך לכל העם, ואין עם אלא ישראל, שנאמר עם זו יצרתי לי (ישעי' מ"ב כ"א), אמר להם אם כן שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו, אמרו לו אמור לנו אתה, אמר להם מפני שהשתהוו לצלם, אמרו לו יגמר מכם וכי משוא פנים יש בדבר, אמר להם הם לא עשו אלא לפנים, אף הקביה לא עשה עמם אלא לפנים, שנאמר כי לא ענה מלבו ויגה בני איש (איס"ג ג' ל"ג): (צג) בחצר גנת ביתן המלך. רב ושמואל, חד אמר הראוי להצר להצר, והראוי לגנה לגנה, והראוי לביתן לביתן. וחד אמר הושיבן בחצר ולא החזקתן, הושיבן בגנה ולא החזקתן עד שהבניסן לביתן, במתניתא תאנא הושיבן בחצר ופתח להן שני פתחים, אחד לגנה ואחד לביתן: (צד) ד"א בחצר גינת. הושיבן בגנה והיו האילנות מקיפין עליהן מכאן ומכאן:

[ו] **חור** (צד) רב אמר חורי חורי. ושמואל אמר מילת לבנה הציע להן: כרפס. אמר ר' יוסי בר חנינא כרים של פסים. (צז) [ושמואל אמר חור כרפס הי"ת גדולה רמו יש בה מלמד כשראה הקביה ישראל מסובין בסעודתו של אחשורוש חתר להן חור אחד מטהגנס, ובקש לשרפן ולקעקע ביצתן, לולי רחמי הרבים היו נשרפין לשעה קלה לפיכך חזר והביא עליהן אותה צרה כדי שיהוו בתשובה]: מטות זהב ובסף. ר' יהודה אומר הראוי לזהב לזהב והראוי לכסף לכסף. אמר לו ר' נחמיה אם כן קנאה אתה מטיל בסעודה, אלא הן של כסף ורגליתן של זהב. (צה) ר' תנא אומר בוא וראה עשרו של אחשורוש, שהיה עשיר מכל מלכי כדי, ועליו הכתיב אומר והרביעי יעשיר עושר גדול (דניאל י"א י"ג), ומה היה עשרו של

הערות ותקונים

פ"י מלכות: (ע) רב ושמואל. מגילה י"ב ע"א וע"פ איזו שינויים: (צא) בני מאתיה מיכף כיפי ליה. קן גורם ה"פ גמולת שם כמו שהולך לפניו ע"ש, וכן הוא בגמול כ"י עיין ד"ס דף כ"ד ע"ב ובהערה ק': (צב) שאלו תלמידיו. גמול שם ונכ"י אקספסד הנ"י שאלו תלמידיו של רשב"ג חס רשב"י: (צג) נחצר גינת. גמול שם: (צד) ד"א נחצר גינת הוסיפן גינת והיו האילנות מקיפין עליהן מכאן ומכאן. נוצע מן מדרש פנים אחרים נוסח ג', הניחן למצר גינת ציתן והיחא נפוצה אילנות כו', ובאילנות מלינות עניהם, וכן בלג"ג, ומזה נחמנוס רלשון ונח"ס, ועיין בל"ג הערה קמ"ז: (צד) רב אמר חורי חורי. מגילה י"ב ע"א (צז) ושמואל אמר. הוספתי ע"י כ"י אקספסד: (צה) ר' תנא אומר נא וראה. פדר"א פת"ס, והפנינו ה"נו ר' תנאוס נמקס ר' תנא; ורל"א: בסק"ד הניח "ר' תנאוס פדר"א פת"ס" יש לחקן פת"ס; ולזה כוון ג"כ הרמ"ל צמנא לפדר"א שהניח ר' תנאוס שם זה לא נמצא לא בתנאים ולא במוסריים כלל וקרוב לומר שישם הוא ור"ל ר' תנאוס

אחשורוש, שהעמיד מטות זהב וכסף ברחוב העיר, להודיע לכל את עשרו, שנאמר מטות זהב וכסף, וכל רצפת פלמין שלו אבנים טובות וסרגליות, שנאמר על רצפת בהמ ושש ודר וסחרת: (טו) בהמ. אמר ר' יוסי בר חנינא (עז) אבנים המתהוות על בעליהן, וכן הוא אומר אבני נזר מתנוססות על אדמתו (זכריה טי"ז): (עז) ודר. רב אמר דרי דרי, ושמואל אמר אבן טובה יש בכרכי הים ודורה שמה, הושיבה בסעודה והיא מאירה להן [כצהרים]: ודר וסחרת. דבי ר' ישמעאל תנא שקרא דרור לכל בעלי סחורה:

[ז] והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים. (עז) משונים מיבעיא ליה, אמר רבא יצתה בת קול ואמרה להן (ז) אהרים כלי מפני בלי, ואתם שונים בהן: (זא) ד"א וכלים מכלים שונים. מי שהיה שותה בכוס לא היה שונה ושותה בו, אלא היו מכניסין אלו ומוציאין אלו, שהיו הרבה כוסות משונים אלו מאלו, שנאמר וכלים מכלים שונים: (זב) ד"א שונים. היו כלי המלכות רואין את כלי בית המקדש ומשתנים (זג) ונעשים כעופרת: ויין מלכות רב כיד המלך. (זד) אמר רב מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין שהוא גדול ממנו [בשנים]. (זה) כיצד מי שהיה בן ארבעים שנה היו משקין אותו [יין] בן חמשים שנה, לכך נאמר רב שהיה היין גדול משותיו:

[ח] והשתיה כדת. (פו) אמר ר' חנא משום ר' מאיר כדת של תורה, מה דת של תורה אכילה מרובה משתיה, אף סעודת אחשורוש אכילה מרובה משתיה: אין אונס. (פז) אמר רבא מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין

הערת ותקונים

או ר' חנינא: (עז) נהי א"ר יוסי בר חנינא. מנילה שם, ובגמרא הניחא א"ר חסי ובכ"י מנמרא מנילה הוא כמו לפנינו, ועיין ד"ס כ"ה ע"ג ובהערה ה': (עז) אבנים המתהוות על געליהן. עיין ערוך השלם ערך מט מה שהביא הערוך בשם הרי"ב וה"ר שפי"ר הרב הנלשן מוה"ר דר. קאהוט ז"ל: (עז) ודר רב אמר. גמרא שם: (עז) משונים מיבעיא ליה. גמרא שם: (ז) אהרים כלו מפני כלי. בגמרא הניחא ראשונים כלו, ופירש"י כלומר נלמד ומוזגות, ועיין ד"ס כ"ה ע"ג ובהערה ח' ובכ"י אקספארד נוסף כלומר נלמד לא מת נלם עמו אלא על ששתים אבלי צית המקדש ואחת ששמשין בהן פעם שנייה: (פא) ד"א וכלים מכלים שונים מי שהיה שותה בכוס כו'. מדרש פנים אהרים נוסח ז' (דף ל' ע"א), וכן במדרש אגא גרין (דף ה' ע"ב), ומובא בילקוט אסתר שם, ומובא במזמור הכי דף ל"ג ע"ב בשם הילקוט, ומזה נובע בח"ס ודעות שחי בבבא לא היה חגי וסתי ציה טוב כו': (פז) ד"א היו כלי המלכות. פנים אהרים שם, וכן במדרש אגא גרין, ומובא בילקוט אסתר שם, ונעל הילקוט הוסיף "משנים מיבעיא ליה" והוא מנמרא מנילה שם, גם אמר הקיום מהמלמד שלפנינו הניח הילקוט דבר אמר אגא ציה צח קול כו', הוא מנמרא שם, ואחר כך הניח והשקות נכ"י וזכר מי שהיה שותה בכוס כו', הוא מן מדרש אגא גרין: (פז) ונעשים כעופרת. נשומע במדרש פנים אהרים, ומנלל באגא גרין, וכ"ה במדרש אסתר, וכן בפירוש פ"י והניח כלי צית המקדש וכלי ציתו היו מנמרים ונעשים כעופרת, ומזה נובע דברי התנאים חתן הו' מחלפין דמוהבין הי כאלה ומן קדם מי צית מקדשא אשתמלא וכן בח"ס כד הוון מפקין למאני דצית מקדשא ומזיגו בהון היטין חוונא עלמא הוה משחגי זיוהון: (פז) אמר רב. גמרא מנילה שם: (פה) כ"ל מי שהיה בן ארבעים. הוא מן מדרש פנים אהרים, והילקוט שם הביא ויין מלכות רב כיד המלך אמר רב מלמד שכל אחד השקהו יין שגדול ממנו בשנים. זה הוא מנמרא מנילה י"ב ע"א, ואחר זה הביא אס היה אדם [גדול] חומרים לו בן כמה שנים אה, חומר להם בן ארבעים שנה היה משקה חומר יין בן חמשים שנה, לכך נאמר רב כיד המלך, הוא ממדרש פנים אהרים, ומזה נובע דברי הח"ס הוה משחגי ליה לגמרא דר כמה שנין אגא והוא אמר ליה דר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא דר ארבעין שנין ודכוותיה לכל גמרא וגמרא, וממילא כן בחי' ויין מלכות רב כיד המלך, ויש לחקוק, והוה משקי ליה חמרא דר חמשין שנין: (פו) אמר ר' חנא. גמרא שם ושם הגי' א"ר חסין ובכ"י אקספארד הגי' א"ר חגי משום ר' מאיר: (עז) אמר רבא

ממדינתו: ד"א אין אונס. (פח) אמר ר' לוי (פט) כך היה מנהג פרסיים היה להם כוס גדול (ג) מחזיק חמשה הינין יין ושמו פיתקא, והיו משקין בו לכל אחד ואחד, אפילו הוא מת [אפילו הוא משתגע] היה שותה אותו, והיו מעשרין מלבי פרס את שר המשקים, שהיו המסובין (רומיים) [רומזים] ונותנין לו כמה דינרי זהב כדי שלא ישקה אותו, אבל אחשורוש כשעשה משתה שלו, לא הכניס אותו הכוס לסעודתו, אלא אמר מי שהוא מבקש לשותות ישתה, ומי שאינו מבקש לשותות לא ישתה, לכך נאמר אין אונס: לעשות כרצון איש ואיש. (זג) אמר ר' אבא לעשות כרצון מררכי והמן, מררכי דכתיב איש יהודי, המן דכתיב איש צר ואויב. (זג) ר' אליעזר אומר חצי שנה עשה אחשורוש סעודות גדולות לכל העמים, שנאמר ימים רבים שמונים ומאת יום, וכל מי שהיה מאכלו בטומאה היה נותן לו מאכלו בטומאה, וכל מי שהיה מאכלו בטהרה היה נותן לו מאכלו בטהרה, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש:

[מ] גב ושתי המלכה וגו' בית המלכות. (לד) בית הנשים מיבעיא ליה. (זג) אמר ר' אבא בר כהנא שניהם לעבירה נתכוונו, והיינו דאמרי אינשי (לו) איהו בי קארי ואתתיה בי בוציני: (זג) ד"א למה אמר בית המלכות, אלא מכאן אתה למד שהנשים מבקשות להיות יודעות את הכל, הכניסה אותן למקום שהיה המלך יושן, והיו אומרת להן זו מסיבה של מלך. וכאן הוא אוכל, וכאן הוא יושן: [י] ביום השביעי כטוב לב המלך ביין. (מז) [אטון] עד יום השביעי לא טוב לבו ביין, אמר רבא יום השביעי שבת היה, מלמד שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל (נט) ומשפשתן ערומות, והיתה עושה בהן מלאכה בשבת, (ק) לפיכך נגזר עליה שתשחט ערומה בשבת, והיינו דכתיב זכר את

הערות ותקונים

רנא מלמד, נמלא סס, ושס הנירסא חמר ר' אלעזר, ועיין ד"ס כ"ה ע"א הערה ט': (פח) ח"ר כך היה מנהג. מדרש פנים אחרים (ז' ע"א), ומדרש אבא גריון (י' ע"א) נשינויים, וינקוט הניא כלטון מדרש פנים אחרים: (פט) כך היה מנהג. נמדרש פנים אחרים כך היה עכסם, והמקדר הלג מנהג, ונח"ס מטול דכסא דלינש פרסאה, יס לחקן מטול עכסא דלינש פרסאה: (ג) מחזיק חמשה הינין יין. נמדרש פנים אחרים מחזיק שנים שמיניות, ועיין נאנא גריון הערה קס"ג הנאחי ככ"י קאמנריש מחזיק ארבעה חמשה הינין, ונח"ס דהוה לכיד ארבעה וחמשה המינין, והעירומי שס שהיא גירסא ישרה, ופי' גל"י מין מדה חלי הדין וע"ס: (זא) ושמו פיתקא. הורלח המלה גלגון פרסי היא כוס, עיין נאנא גריון הערה קס"ד, והמחורגטן נערך פתקא כחנז לא ידעמי מו והערך לא הניאו עכ"ל, ורליחי נמדרש אסתר חין חונס נפקחא לפוס דהמן שחלן נכסא לפיכך חין חונס נפקחא, יס לחקן נפקחא: (זג) חמר ר' אבא. נמלא מגילת סס, ושס הגירסא חמר רנא: (זג) ר' אליעזר אומר חלי שנה עשה אחשורוש. פרי"א פמ"ט: (נד) צית הנשים מינעיא ליה. מגילה י"ב ע"א: (נה) ח"ר אבא צר כהנא. נמלא חמר רנא, וינקוט אסתר רנא חלק מ"ט הניא המחמר מנמלא ונורס נ"ח ח"ר אבא צר כהנא, ועיין ד"ס כ"ה ע"א הערה ל': (ז) איהו צי קארי ואחמיה צי בוציני. עיין ערוך ערך קר ונכ"י חקפאלרד מונא זה נסס רנא פסא וכך אחסא שס ח"ר פסא היינו דחמרי חניש, ורליחי נד"ס דף כ"ה ע"ב הערה מ' שהניא שנס ככ"י חמר הנ"י ח"ר פסא: (זז) ד"א אלא מכלא חסה למד. מדרש פנים אחרים נוסח צ' (ז' י"א), ומונא צילקוט, ומנצרי המדרש הזה נוצעים דנצי הח"ס והויין משלחין ליה הדין דמין מלכא יהוות מחווה להון למי נשי צעין ידיעין כל מידי והוות אמרה להון מניא דמלכא. לכא חכיל ונכא שצי ולכא דמין: (חא) חסו עד יום השביעי לא טוב לבו ציין. מגילה י"ב ע"ב וחורוס ראשון גלגלר ח' י': (זט) ומפשתון ערומות. נמלא ומפשיטון ל"ל ומפשיטון, וכ"ה נס נמלא כ"י עיין ד"ס כ"ה ע"ב הערה פ': (ק) לפיכך נגזר עליה שתשחט ערומה בשבת. זה נשמי נמלא שהמפרשים או המעתיק השמיט מן נשנח עד נשנח, והציט חיקן כמו שהוא נמדרש לפנינו. וכן

ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה, כאשר עשתה כן נגזר עליה: (ק) [דיא כטוב לב המלך ביין, איר לוי אור'ה אין להם טובה בטוב אין כתיב כאן, אלא כטוב, אבל ישראל מה כתיב בהן, וילכו לאהליהם שמחים ושוכי לב (מ"ח מ' ס"ו), דיא כטוב לב המלך ביין, כטוב לב שר התורה ביניה של תורה: אמר למהומן. מהומן זה מלאך הממונה על המהומה ועל החסמה. בותה. על הבון, חרבונה אחריבה. בנתא ואבגתא. איר יצחק אמר הקביה מצחק אני עליכם כאבגתיים מאהורי הקוריום:]

[יא] **להביא** את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות. ברוך שבחר בישראל. (קא) אמר ר' שמואל בוא וראה כשישראל אוכלין ושותין אוסרין דברי שבת ודברי תורה, ואומות העולם כשהן אוכלין ושותין מוכירין דברי עריות, כיון שנשתכרו התחילו אלו אוסרין הפרסיות נאות ואלו אוסרין הסדיות נאות, אחשוורוש שהיה טפס אמר להן אין נאה כמות ושתי המלכה, ואל תאמרו בשביל שהיא לובשת בגדי מלכות היא נאה, אלא אין כמותה, אמרו לו אם כן היא תבוא ערומה, לכך נאמר בכתר מלכות, בלבוש מלכות אין כתיב כאן, אלא בכתר מלכות בלבד, כיון שנכנסו הסריסים אצלה אמרו לה כן, אמרה להן אמרו לו שוטה, אם ביינך יצא לבך, דע שאני ושתי המלכה (קג) בתו של בלשצר, בת בנו של נבוכדנצר, שהיה מתקלם בטלכים, שנאמר והוא במלכים יתקלם (הנזיק מ' י"ג), (קג) ולא היית כדאי לרוץ לפני מרכבתו של אבא, ועכשיו את מבקש להכניסני ערומה לפני מלכים, אם נכנסתי ואיני נאה יש להם לומר המלך שקר אמר, ואם נמצאתי נאה הם אוסרים טפס זה משתמש בנאה הזאת, והם הורגים אותך ונוטלין אותי: (קד) ר' שמעון אומר כך מנהגן של מלכי מדי כשהיו אוכלין ושותין היו פביאין נשותיהם לגלות בשר ערוה משחקות ומרקדות לפניהן לראות ביופי הארץ, וכשנכנס יין בלבו של אחשוורוש ביקש לעשות כן בושתי המלכה ובת מלכים היא לא קבלה עליה לעשות כן וצוה המלך והרגה:

[יב] (קא) **ותמאן** המלכה ושתי לבוא. מכדי מינח הוה ניהא לה אטאי לא אולת, אמר ר' יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בה צרעת. במתניתא תנא בא גבריאלי ועשה לה זנב: (קי) כל כך עשה לה הקב"ה בעלילות, בשביל שלא הניחה לאחשוורוש ליתן רשות להבנות בית המקדש, אמרה לו מה שהחריבו אבותי אתה מבקש לבנות, (קי) ועוד כדי שלא להשאיר לנבוכדנצר שם

הערות ותקונים

וכן הוא ג"כ בגמרא כ"י ועיין ד"ס סס ועיין אצל גרין פ"א הערה ק"ו. (ק) ו"א כטוב לב המלך. הספתי ע"פ: כח"י אקספאנד וזה נוסף סס מן מדרש אצל גרין פ"א דף ז' ע"א וע"ש בהערה שלי ואין להספיל הדברים: (קא) א"ר שמואל צוה וראה. מדרש פנים אחרים (ל' ע"ג) ושם ליחא סס האומר, ומונח צילקוט אסתר רמז א"ף מ"ט ד"ה ציוס השניעי: כטוב לב המלך ביין, והוא ממדרש פנים אחרים, וכן מונח צמטת הלי דף ל"ט ע"ג צסס הצלקוט וע"ש מה שכתב על זה: (קב) צמי של צלסלר. עיין מדרש פנים אחרים נוסח צ' ל' ע"ג והוצא צילקוט אסתר רמז תתצ"ג: (קג) ולא היית כדאי לרוץ לפני מרכבתו. במדרש פנים אחרים ולא היה צקוקטו לרוץ לפני מרכבתו של אבי. וצילקוט הגירסא קקדור, ועיין אצל גרין. הערה רכ"ח: (קד) ר' שמעון אומר. פדריא פמ"ט: (קה) וחמאן המלכה. מכדי מינח הוה ניהא לה. גמאח מנילה י"ג ע"ג, ושם הגירסא מכדי פרינחא הוה מ"ט לא אחאי: (קי) כל כך עשה לה הקב"ה. הוא ממאח אחר מן פנים אחרים: (קיז) ועוד כדי שלא להשאיר לנ"כ שם ואחרים. עיין בפנים אחרים סס צאריכות, והעמקד קי"ד נלשונו

ושארית: (קט) ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו. מאי שלחת ליה דהכי קא דלקא ביה, אלא אמר רבא הכי שלחת ליה, אהיראריה דאבא את, אבא קבל אלפא חמרא שתי ולא הוה רוי, וההוא גברא אשתמי ליה בחמריה, מיד וחמתו בערה בו:

[יג] **ויאמר** המלך להכמים. (קט) מאן חכמים, רבנן: יודעי העתים. שיודעין לעבר שנים ולקבוע חדשים: כדת מה לעשות במלכה ושתי. אמר להו דינו הנה לי, אמרי היכי ניעבה, אי לימא ליה קטלה, למחר (קי) פכא ליה חמרא ומדכר לה ובעי לה מינן, ואילומא ליה שבקה, אמר קא מזוליתו במלכותא מוטב ליסליק נפשן מניה, אמרו ליה מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצינו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות, אלא זיל גבי בני עמון ומואב, דידעי למידן דאינון יתבין כחמרא אדורדייה, וטעמא אמרו ליה דכתיב שאנן מואב מנעוריו [ושוקט הוא אל שמריו, ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר] (ימ"י עמ"א): לפני כל יודעי דת ודין. (קיא) דת זו דת המלכות, ודין זה המשפט:

[יר] **והקריב** אליו כרשנא שתר אדמתא. (קיג) אמר ר' לוי כל הפסוק הזה בשביל קרבנות נאמר. כרשנא, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם כלום הקריבו אומות העולם לפניך פרים בני שנה כדרך שהקריבו ישראל לפניך, שתר, כלום הקריבו לפניך תורין ובני יונה כדרך שהקריבו לפניך ישראל. אדמתא, כלום בנו לפניך מזבח אדמה, דכתיב מזבח אדמה תעשה לי. (שמות כ. כד). תרשיש, כלום שמשו לפניך בבגדי כהונה, [דכתיב בהו] תרשיש שהם וישפה (שמות לט יג). מרס, כלום מירסו לפניך בדם. מרסנא, כלום מירסו לפניך במנחות. ממוכן, כלום הכינו לפניך שלהן של לחם הפנים:

[טו] **כדת** מה לעשות במלכה ושתי. (קיג) התחיל המלך אומר להם מה אתם אומרים שאעשה, ומכולם לא השיב אותו אלא ממוכן:

[טז] **ויאמר** ממוכן. (קיד) תאנא ממוכן זה ה"מ, ולמה נקרא שמו ממוכן שמוכן לפרענות. אמר רב כהנא מכאן שהדיוט קופץ בראש: (קיד) [ד"א ויאמר ממוכן מה ראה ממוכן לקפוץ על העצה, פליגי בה תרין אמוראי, חד אמר מפני שלא זימנתו לסעודה, וחד אמר מפני שסיטרתו על פניו]: (קטו) ד"א ממוכן זה דניאל, ולמה נקרא שמו ממוכן, יש אומרים שאמר עליה שם המפורש עד שנגעשה בה מום, שכך כתיב ויאמר מומכן [מום כן]: (קנז) ד"א למה נקרא שמו ממוכן, אלא כשגלו שבט יהודה ובנימין לבבל גלו חנניה מישאל ועזריה עמהן, ונעשו

הערות ותקונים

גלשונו: (קח) ויקליף המלך. מגילה ס: (קט) מאן חכמים. מגילה ס: (קי) פכא ליה חמרא ומדכר לה. ל"ל פכח, וכן גמרא כ"י הגימטא פכח, עיי' ד"ס דף כ"ו ע"א, ונגמרא פסיק ליה חמרא, והמלות "ומדכר לה" הוסיף ה"מ גמרא ס: ונס הילקוט הביא המלך המגמרא והגיה פקע ליה, ונס הוא הגיה ומדכר לה, וכ"ה גמרא כ"י ועיי' ד"ס ס: והערה מ': (קיא) דת זו המלכות ודין זה התעסוק. לא מלאתי המקור: (קיג) אמר ר' לוי. גמרא ס: (קיג) התחיל המלך אומר. מדרש כיס אחרים: (קיד) תאנא ממוכן זה ה"מ. מגילה ס: ונמקום אומר רב כהנא הגי' בכ"י אקספארד א"י אבא צר כהנא וכן הגיה צנז ד"ס שכן הוא צלחה כ"י: (קיד) ד"א ויאמר ממוכן. הוספתי ע"פ כ"י אקספארד והוא נוסף מן אבא גריון פ"א דף ט' ע"א וע"ש בהערות שלי: (קטו) ד"א ממוכן זה דניאל כו' יש אומרים שאמר עליה שם המפורש. לא מלאתי המקור: (קנז) ד"א למה נקרא שמו ממוכן אלא כשגלו כו'. מדרש פנים אחרים (ל"א ע"א), ומזה נובע ה"מ

אותן הנסים על ידיהן, ודניאל היה מוכן שתיהרג ושתי על ידו, לכך נקרא שמו ממוכן. ר' אליעזר אומר שהיה מוכן לגלגל זכות על ידיה של אסתר, התחיל אומר לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה, אמר ר' יצחק אסר לו דע שאין אדם יכול מעכשו לדבר בביתו דבר בעולם, שאם יאמר אדם לאשתו עשה את הדבר הזה היא אומרת לו ושתי לא שמעה לאחשורוש ואני אשמע לך, והן מבוזות. את בעליהן שכן היא אומר :

[יז] **כי** יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן, ונתן לו עצה והרגה, שנאמר :

[יט] **אם** על המלך טוב וגוי אשר לא תבוא ושתי לפני המלך ואמר לו שיתכתוב לכל המקומות ויודיע להן עסקה כדי שיאמרו ומה אם ושתי המלכה על שלא שמעה לבעלה נהרגה אנו על אחת כמה וכמה ותפול יראה בלב כל הנשים ולא ימרו דברי בעליהן, שנאמר :

[כ] **ונשמע** פתגם המלך וגוי וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן, מיד :
[כא] **וייטב** הדבר בעיני המלך, וכתב ושלה לכל המקומות להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו. (ק"ז) אסר רב אלמלא אגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריר ופליט אמרי מאי שלח להו אפילו קרחא צביהיה פורכשא נניהו : (ק"ח) מה הוא כלשון עמו, שאם יהיה האדם ממדי ואשתו פרסאית, יהא מלמדה לדבר כלשונה :

פרשה ב

[א] **אחר** הדברים האלה כשוך חמת המלך אחשורוש. (ב) כשהפיג את יונו ביקש את ושתי ולא מצאה, אכרו לו הרגת אותה, אסר ומה. עשתה, אסר לו אסתר שתבוא בכתר מלכות ולא באה, אסר להם ומי נתן לי עצה להרגה, אסרו לו שבעת שרי פרס ומדי, מיד טרדן מלפניו, שאין את מוצא זכרון שמותן עוד, אלא נערי המלך משרתיו, שנאמר ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו וגוי והיו מפתין אותו, (ג) (יבקשו למלך נערות בתולות) ולא היה מתפתה, [עד שאמרו לו יבקשו למלך נערות בתולות, באותה שעה קיבל עליו :]

הנערות ותקונם

הת"ש ואמר ממזון הוא דניאל ולמה אחקרי שמים ממזון וכו', ועיין חוסי' מגילה ס"ז ד"ה ממזון שהגידו ים במדרש שהיה דניאל, ובפירוש פ"ט נמלא רק דניאל שהיה ממזון. (ק"ז) אמר רב. נמלא מגילה ס"ז, וס' הגילסא אמר רבא : (ק"ח) מה הוא כלשון עמו שס' יהיה האדם ממזון ואשתו פרסאית יהא מלמדה לרנר כלשונה. זה חסר במדרש פנים אחרים ומזנא צילקוט רמז חלף י"א ומדנר כלשון עמו אס' יהיה אדם פרסי ואשתו מדיות יהא מדנר ענה צלשון פרסי :
(ה) כשהפיג את יינו. מדרש פנים אחרים, ומזנא צילקוט אסתר רמז חלף כ"א וחסר הליון "מדרש", ובמאמר שלפניו על ויאמר ממזון רשום נלדו, "מדרש אסתר" נעזרת כי הוא במגילה י"ב ע"ג. ויש לתקן צילקוט ס' כשהפג יינו צמקוס כשהפך את יינו, והמאמר הזה מוזנא במנחת הלוי דף ק"ז ע"א והנצי"ז נסח מדרש רנתי, ואינו כן, כי לא נמלא במדרש רנתי, רק ראה שמונא כן צילקוט, ובמאמר שלפניו רשום מדרש אסתר, וחשנ' כי נס מאמר הזה הוא מן מדרש אסתר, ובאמת הוא מן מדרש פנים אחרים, וגם הליון צילקוט נמאמר שלפניו. "מדרש אסתר" הוא מאמר מגילה, כי המאמר שהנצי"ז ס' הוא מן מגילה י"ב ע"ג ונעל צילקוט לא הניח את המדרש אסתר רנתי כלל : (ג) ינקשו למלך נערות בתולות. הסגריה ומקנתי כמו שהיה לנכון צפנים אחרים

הערות ותקונים

67

ד"א (ט) יהודי, שהכל אכלו בסעודתו של אהשורוש והוא לא אכל, לכך נקרא שמו יהודי: (ט) ושמו מרדכי. שהיתה תפלתו נכנסת לפני הקב"ה כרית מור דבי: (י) ד"א למה נקרא שמו מרדכי, מור דבי טה המור הזה ריחו טוב וטעמו מר, כך מרדכי היה טוב לישראל ורע להמן ובניו: (יא) בן יאיר בן שמעי. ממה נפשך אי ליחוסיה קא אתי נחשוב ונמנו עד בנימין, אלא מאי שנא הנן, תאנא כולם על שמו נקראו, בן יאיר, (יא) בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו. בן שמעי, בן ששמע אל תפלתו, בן קיש, בן שהקיש על דלתי רחמים ופתחו לו. (יב) אמר רב נחמן מרדכי מוכתר בנימוסין היה (יג) כעדי, דרבה בר רב הונא ורב בר רב הונא עדיף מיניה: איש ימיני. מורע מיימינים ומשכאילים: (יד) ד"א בן קיש. שהיתה זכותו שקולה כנגד זכותו של קיש: איש ימיני. שהיה עוסק בתורה שניתנה בימין, שנאמר מימינו אש דת למו (ונוכח י"ג ז'): (טו) ד"א איש יהודי וגו' איש ימיני. קא קארי ליה יהודי אלמא מיהודה קא אתי, וקא קרי ליה ימיני אלמא סבנימין קא אתי, (טז) אמר ר' יהושע בן לוי אימיה מיהודה ואביו סבנימין, ורבנן אמרי שתי משפחות מתגרות זו בזו. משפחת יהודה אמרה אני גרים דמתיליד מרדכי דלא קטליה דוד לשמע' בן גרא. ומשפחת בנימין אמרה אנא גרים דהא מני קא אתי. רבא אמר כנסת ישראל אמרה לאידך גיסא ראו מה עשה לי יהודי מה שילם לי ימיני, מה עשה לי יהודי. דלא קטליה דוד לשמע' בן גרא, דאלמלי קטליה דוד לשמע' בן גרא, לא הוה מתיליד מרדכי דאיקני ביה המן, וגרם להו צערא לישראל, ומה שולם לי ימיני דלא קטליה שאול לאנג, דאלמלי קטליה שאול לאנג לא הוה מתיליד המן וגרם להו צערא לישראל: וכן הוא מיוחס, בן יאיר בן שמעי, (יז) ובי בנו של שמעי היה, והלא דורות הרבה ביניהן, הא כיצד, אלא בשעה שיצא שמעי וקלל את דוד התבונן דוד בדבריו ששפח ואמר צא צא איש הדמים (ס"ז ע"ז ז'), אמר דוד זה מתגבר במי שיצא מחלציו אלולא בן היה חייב הריגה, צפה דוד שעתיד לעמוד ממנו צדיק גמור וצוה לבנו ואמר לו כשיפסוק שמעי מלהוליד הרוג אותו כדי שיבא נקי לעולם הבא. ומי יצא מחלציו, מרדכי,

הערות ותקונים

(ח) ד"א יהודי שהכל אכלו. מרע פנים אחרים נסח ר' יוחנן: (ט) ושמו מרדכי שהיתה תפלתו נכנסת לפני הקב"ה כרית מור דבי. פרי"ז פ"ג, ופי' כקצורת שראשו מר דרור דמחננימין מירא דכיל. וכן הוא במגילה י' ע"ג: (י) ד"א למה נקרא שמו מרדכי מור דבי. מה המור הזה. לא מלחמי: (יא) בן יאיר ממה נפשך אי ליחוסיה קא אתי, מגילה י"ב ע"ג. ובגמרא במקום מזה נפסק הניכסא מלי קאמרי, ועיין ג"ס כ"ז ע"א ונהפוך ק', כי גם בגמרא כ"י הניכסא כמו שהביא המסדר. (יא) בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו. כ"ה בגמרא שם ויותר נכון כמו שהוא בפד"ח פי' שהיה מליד פנים נהלים, ובמדרש מגלת אסתר (שה"ל שנית הרה"ט הורו"ץ). שה' מליד פניהם של ישראל נהלים: (יג) אמר רב נחמן מרדכי מוכתר בנימוסין היה כעדי דלנה צר רב הונא ורב צר רב הונא עדיף מיניה. בגמרא לפנינו גירסא אחרת, אבל בתוספת הנלווים דפוס (ליק) ס' י"ז נמלל תשובה לרב שריאל והביא המלמד בגמרא מגילה כמו שהיה לפני המסדר שלפנינו, ורב שריאל מפרש המלמד, וכס לפני הערוך ערך נמס היתה הניכסא כמו שהביא המסדר, וע"ש בהערות הכר ר' יעקב מוסאפיה ז"ל, ואני העירותי שם בהערות שלי לעיין בהנהגות הגאון הר"ן מיום בגמרא שם, ועיין ג"ס דף כ"ז ע"א בהפסוק ש' (יג) כעדי. עיין בגמרא שם בהנהגה: (יד) ד"א בן קיש שהיתה זכותו שקולה וכו'. שהיה עוסק בתורה. המקור זה לא מלחמי: (טו) ד"א איש יהודי קא קארי ליה יהודי. מגילה שם: (טז) א"ר יהושע בן לוי. בגמרא שם גירסא אחרת אמר רבא צר מנה אמר ר' יהושע בן לוי וכו' גס כ"ז אקספארד ועיין עוד בגמרא שם דלמלי קטליה כו' ליחא לפנינו. ועיין ג"ס כ"ז ע"א הערה ש': (יז) וכי צנו של שמעי היה כו' אלל בשעה שילא

הוי משפחת יהודה גרמה דליתי מרדכי דלא קטליה דוד לשמעני בן גרא. (יט) ר' יוחנן אמר לעולם מבנימין קא אתי, ומאי קרי ליה יהודי, על שום שכפר בעיז, שכל הכופר בעיז נקרא יהודי, דכתיב איתי גוברין יהודאין (דניאל ג' י"ג). (יט) ר' שמעון בן פוי כד הוה פתח בדברי הימים אמר הכי, כל דברין אחד הם, ואנו יודעים לדרשם, ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור וגוי' (דכ"ט ד' י"ח). יהודיה והא בתיה שמה, למה נקרא שמה יהודיה על שום שכפרה בעיז, דכתיב ותרד בת פרעה לרחוץ על היאר (שמות ז' ט'), (כ) אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה. ירד, זה משה, ולמה נקרא שמו ירד, שירד להם לישראל מן בימיו, (כא) ילדה, והא רבויי רביתיה, לומר לך שכל המגדל יתום [ויתומה] בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדתו. גדור, שגדר פרצותיהן של ישראל. חבר, שחיבר ישראל לאביהם שבשמים. סוכו, שנעשה להם לישראל כסוכה. יקותיאל, שקיוו ישראל לאל בימיו. ונוח, שזנח עונותיהן של ישראל. אבי אבי אבי, אב בתורה, אב בחכמה, אב בנביאות. אלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד, (כג) וכי מרד לקחה והלא כלב לקחה, ולמה נקרא שמו מרד, שמרד מעצת מרגלים, אמר הקב"ה יבוא כלב שמרד מעצת מרגלים, (כג) וישא את בתיה בת פרעה שמרדה מגלולי בית אביה: וזה הוא ייחוסו של מרדכי. (כד) בן יאיר בן שמעי בן קיש בן עזריקם בן אצל בן אלעשה בן רפה בן בענה בן מוצא בן זמרי בן יהועדה בן אחז בן מיכה בן מפיבושת בן יהונתן בן שאול בן קיש בן אביאל בן צרור בן בכורת בן אפית בן שחרית בן עזיה בן שישון בן מלכיאל בן אליאל בן עמיהוד בן שפטיה בן פתואל בן פיגון בן מלך בן ירובבל בן ירוחם בן חנניה בן זכרי בן אלפעל בן שמרי בן מרמות בן חושם בן שחורה בן עזה בן גרה בן בלע בן בנימין בן יעקב אשר נקרא שמו ישראל:

הערות ותקונים

שילא שמעי. מדרש פנים אחרים ע"ש: (יח) ר' יוחנן אומר. מנייה י"ב ע"א: (יט) ר' שמעון בן פזי. גמרא שם ולפני המלמד כזה כמלא נכ"י אקספסרד הוספה נחמלע המחמר הנגמרם ולא נודע כי הקורא, וכך ליחא שם: ומ"ל דהספחה ציוניין גמרא למיתי הען, דכד שזחיה הקב"ה לשאול למימחית דניח עמלק, דכתיב עשה נך והכית את עמלק (ש"א ס"ו ג'), מה כתיב חמון ויך שאול את עמלק ויחפוש את לנג מנך עמלק חי (שם שם ז' וט') בפשעוה. ההיא אשכח חננ אמתא וסריב ענה וחסענרה וינדח נר ונסקי מזרעיה המן רשיעא: (כ) א"ר יוחנן משום רשב"י. בגמרא הנניסא וא"ר יוחנן והמלות משום רשב"י ליחא, וכאשר הוא נפנינו בן הוא גם ככל כ"י שהביא בעל ד"ס דף כ"ח ע"א דהערה ט' ע"ש: (כא) ילדה והא רבויי רביתיה, נשמט ממקומו ותקומו לפני המלמד ירד זה משה, כמו שהוא לנכון בגמרא שם: (כג) וכי מרד לקחה והלא כלב לקחה ולמה נקרא שמו מרד שמרד מעצת מרגלים, זה ליחא בגמרא וס' הנניסא וכי מרד שמו והלא כלב שמו, לא יוחר: (כג) וישא את בתיה בת פרעה, בן הנניסא שם בגליון: (כד) בן יאיר בן שמעי כ"י. מדרש פנים אחרים (ז"א ע"ב), ומוגל צילקוט דמח תהרנ"ג והוא מן מדרש הילל, וכן מובא בתרגום שני בפסוק איש יהודי, ונוגע מן מדרש פנים אחרים, והמלות לפנינו בן עזריקם בן אלל בן אלעשה בן רפה ליחא שם, ומתחיל בן ענאל, במקום לפנינו בן אביאל נאמר בפנים אחרים בן אביחיל, במקום בן שמריה בפנים אחרים בן שמריה, וצילקוט בן שמריה ל"ל בן שמריה, מקום בן שישון שם בן שוקק, במקום בן פיגון שם בן פיתון, במקום בן חננאל שם בן חנניה, מקום בן זכרי וכן הוא צילקוט ונחש, שם בן זכרי, ובמקום בן זכריה שם בן עזריה, במקום בן עיש שם בן עזריה, בן גרה וכן בח"ש, וצילקוט שם בן גדא, והנה החיש לקח התרגום מן מדרש פנים אחרים. ובתרגום שם נוסף בר שמיעה בר מירא בר גוא, ולעומת זה חסר בתרגום בן מולא, והניח בן אביאל במקום אביחיל, וכן בר אפיה במקום בן אפיה, בר עזיל במקום בן עזריה, בר זכריה במקום בן עזריה, כמו שהוא ג"כ בפנים אחרים בן עזריה, וגם הכיום בתרגום שם

[ו] **אשר** הגלה מירושלים. (כה) אמר רבא שגלה מעצמו: (כו) עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה וגוי אשר הגלה נבוכדנצר, גלה עם גלות יכניה וחזר לירושלים, והגלה אותו נבוכדנצר פעם שנייה עם הגולה האחרונה, לכך נאמר עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל:

[ז] **ויהי** אומן את הדסה היא אסתר. (כז) קרי לה הדסה וקרי לה אסתר, (כח) '(מ'ד'נ'ז'ק סימין)', תניא ר' מאיר אומר אסתר שמה, ולמה נקרא שמה הדסה, על שום צדיקים, וכן הוא אומר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה (זכרי' א' ח'). ר' יהודה אומר הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר, שהיא מסתרת דבריה, וכן הוא אומר אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה (אסתר ז' כ'). ר' נחמיה אומר הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר, (כט) שהיו קורין לה אומות העולם אסתהר. בן עזאי אומר אסתר לא ארוכה ולא קצרה היתה אלא בינונית היתה כהדסה. ר' יהושע בן קרחה אומר אסתר ירקרקית היתה, אלא חוט של חמד משוך עליה: (ל) ד"א הדסה. למה נקרא שמה הדסה, כשם שההדס הזה ריחו טוב, כך היתה אסתר במעשיה הטובים: ד"א הדסה מה תהדס הזה ריחו טוב וטעמו מר, כך אסתר אור לישראל וחשך להמן ובניו: היא אסתר. (לא) היא אסתר בנערותה, היא אסתר בזנותה, היא אסתר עד שלא נכנסה למלכות, היא אסתר משנכנסה למלכות: (לב) כי אין לה אב ואם. וכתוב ובמות אביה ואמה, לקחה מרדכי לו לבת, למה לי. (לג) אמר רב חסדא עברתה אמה מת אביה. ילדתה מתה אמה: ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת. תאנא משום ר' מאיר אל תקרי לבת אלא לבית, וכן הוא אומר ולרש אין כל כי אם כבשה וגוי ותהי לו כבת (ס' י"ג נ'), כבת סלקא דעתא, אלא כבית, הכא נמי לבית. ד"א ותהי לו לבת. וכי בתו היא והלא בת דודו היא, אלא לומר לך שכל הסגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו:

[ח] **ויהי** בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ וגוי. (לד) אמר ר' שמואל כשגזר אחשוורוש לקבץ לו בתולות, היו הנערות נכללות ומתקבצות מכל מקום.

הערות ותקונים

ס' ומה חמא מרדכי די אסתר נר שמי' אלא חקיל שמי' לדוד מלכא דישרל כו' הוא לקוח מן המדרש פנים אחרים: (כה) אמר רבא שגלה מעצמו. מנילה י"ג ע"א: (כו) עם הגולה גלה עם גלות יכניה. פנים אחרים (ל"ב ע"א), ומוצא גילקוט ס' ומסר הליון, וגם מזה כונן דגרי הח"ס שחרגס מרדכי ואסתר הוון מירושלים בגלותא דגלה עם יכניה וכו': (כז) קרי הדסה. מנילה י"ג ע"א: (כח) '(מ'ד'נ'ז'ק סימין)', הסתין ליחא בגמרא שלשנינו וגם ליחא בגמרא כחז יד וכוונת המ"ס על השם ר' מאיר, הדל"ת על השם ר' יהודה, הו"ו"ן על השם ר' נחמיה, הו"ו"ן על השם בן עזאי, והקריף על בן קרחה: (כט) שהיו קורין לה אומות אסתהר. בגמרא ס' שהיו אומות קורין אותה על שם אסתהר, וצילקוט אסתר רמז תחר"ג מוצא המאמר מגמרא מנילה וז"ל: ולמה נקרא שמה אסתר שהיו אומות קורין אותה כוכב הנונה על שם אסתהר, הפלות "כוכב הנונה" נוסף מליזה מפס' על המלה אסתהר, וכן בח"ס ויהי אומן את הדסה (אסתר ז' ז') אסתרי שמה אסתר בשם כוכב נוגה יוונית אסתירא: (ל) ד"א הדסה מה ההדס ריח טוב. מדרש פנים אחרים ס' ומוצא צילקוט, וצנעל צילקוט ערנ ס' המאמר מפנים אחרים עם המאמר מן אבא גריין, וכן מדרש פנים אחרים שאז התרגום שני והדסה הוה שמה כמה דאסא ריח מעול דנכסין ריחיה ההדס: בנו עלמא אף היא אסתר כדן הוה ענדא עונדן עבין בנו עלמא: (לב) היא אסתר בנערותה. מדרש פנים אחרים, מוצא צילקוט בדרו תחר"ג, ומוצא בספר מנות הלוי דף ס"ה ע"ב בשם צילקוט, ומוצא שאז בח"ס שחרגס היא אסתר צליוחא והיא בגניזתה כו': (לג) כי אין לה אב ואם. מנילה י"ג ע"א: (לד) אמר רב חסדא. בגמרא אמר רב חסא, וגם בגמרא מנילה כ"י הנידאס א"ר חסדא, ועיין ד"ס דף כ"ט ע"א: (לז) אמר ר' שמואל כשגזר אחשוורוש לקבץ לו בתולות, הוא מן

והיו בנות הגוים לובשות מלבושים נאים, ומראות את עצמן לשלוחין של מלך, שהיו מבקשות להנשא למלך, ואסתר היתה מטמנת עצמה ולא נראתה לכל אדם עד ארבע שנים, משנת שלש למלכותו עד שנת שבע למלכותו. והיו הסריסים מביאין את הבתולות לפני המלך, ולא היו מוצאות חן וחסד בעיניו עד שמצאו את אסתר בשושן הבירה, ומטמנת עצמה, ולקחה על כרחיה, שכך הוא אומר ותלקח אסתר אל בית המלך, ותלקח בעל כרחיה ושלא בטובתה, כמו שנאמר באמינו שרה, ותקח האשה בית פרעה (נלמדים י"ב ע"ה), בעל כרחיה ושלא בטובתה: (י"ג) תנו רבנן כל עבירות שבתורה אם אומרים לו לאדם עבור על אחת מהן ואל תיהרג, יעבור ואל ייהרג, חוץ מע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים, שאם אומרים לו עבור, ייהרג ועל יעבור, כי אתה רב דימי אמר ר' יוחנן הא דאמרת כל עבירות שבתורה יעבור ואל ייהרג, לא שנו אלא שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד ייהרג ואל יעבור, סאי מעמא כיון דגזירה למעקרה למלתא אית בה קדוש השם, וקרינא בה ולא תחללו את שם קדשי (ויקרא כ"ג כ"ג). כי אתה ר' אבין אמר ר' יוחנן שלא בשעת השמד נמי לא שנו אלא בצנעה, אבל בפרהסיא ייהרג ואל יעבור, דאית בה קידוש השם, וקרינא ביה ולא תחללו את שם קדשי, אפילו מצוה קלה שבמצוות, ובמה פרהסיא, אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן אין פרהסיא פחותה מעשרה, והא אסתר דפרהסיא היא, ולא מסרה עצמה, אמר אבבי אסתר קרקע עולם היא, ורבא אמר שאני אסתר דלהנאתי קא מכוין, דאמר רבא האי גוי דאנסייה לישראל ואמר ליה קטול אספסתא בשבתא ושדי (לקוקיא) [לחיותא], ואי לא קטילנא לך, יעבור ואל ייהרג, ואי אמר ליה קטוע ושדי בנהרא, דלאו להנאתי עביד אלא לא לעבוריה קא מכוין, ייהרג ועל יעבור:

[ט] ותיטב הנערה בעיניו (י"ד). כמה טרדות היו בעולם באותו הזמן, כמה בני אדם היו נותנים את ממונם להוליך את בנותיהם לשושן הבירה, שמה ינשאו למלך, והיו מביאין אותן לפני המלך ולא נשאו חן בעיניו, ולא נתישבה דעתו עליו, עד שמצאו את אסתר, וכיון שראה אותה נתישבה דעתו, ונשאה חן בעיניו, שנאמר ותיטב הנערה בעיניו, והיא היתה מתוקנת לו מלפני הקביה, כרי שיעשה נסים לישראל על ידיה: ויבהל את תמרוקיה. מה הוא ויבהל, שהרבה בסתנותיה, כמה דאת אמר נחלה מבוהלת בראשונה (עלי כ' כ"א): ואת שבע הנערות הראויות לתת לה. (י"ז) אמר רבא שהיתה מונה בהן ימי השבת: וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים. (י"ח) אמר רב שהאכילה מאכל יהודי. ושמואל אמר (י"ט) קדלי דחזירי. ר' יוחנן אמר זרעונים, וכן הוא אומר ויהי המלצר נושא את פת בגס ויין משתייהם ונותן להם זרעונים, (דניאל ח' ט"ז): (כ) ד"א וישנה. ששינה לה יותר מכל הנשים מתנות, אעפ"י כן לא מעמה כלום משלחנו של מלך, כשם שלא מעמו חנניה מישאל ועזריה משלחנו של נבוכדנצר:

[י] לא הגירה אסתר את עמה. (מ"א) למה אמר לה מרדכי שלא תגיד, שהיה הערות ותקונים

פנים אחרים וחסר שם שם המומר ומחמיל שם כיון שנחמקמו דיוטמנות של מלך גמדיה היו גמלות הכנה כו': (ל"א) מהו דנקן כל עבירות שנחמקמו. סנהדרין ע"ד ע"א, וס' מחמיל ל"ר יומקן משום כ"ס בן יהונתן כמנו וגמרו נעלית בית נחזה בלור כל עבירות שנחמקמו: (ל"ב) כמה טרדות וכן שמאמר שלחמיו ויבהל את תמרוקיה מה הוא ויבהל. לא מלחמי המקור: (ל"ג) אמר רבא. מנייה י"ג ע"א: (ל"ד) אמר רב. גמל שם: (ל"ה) קדלי דחזירי. עיין ערוך קדל וערך קמל: (ט"ו) ד"א וישנה. מדרש פנים אחרים (ז"ב ע"ג): (מ"א) למה אמר לה מרדכי שלא תגיד, מדרש פנים

בורח מן הגדולה, אמר לו הקב"ה אתה בורח מן הגדולה, חייך שאני מגדלך יותר מכל בני דורך, שנאמר כי האיש מרדכי הולך וגדול (אסתר ט' ד'). דיא אמר מרדכי ירא אני שידעו שהיא קרובתי, וילכו ויאמרו למלך אשתו יהודית, ויהרגנה ויכריחו שמה ושם אביה, לפיכך צוה עליה אשר לא תגיד, ואעפ"י כן לא זו הולך ומביט עליה בכל יום, שהיה אומר שלא יהרגנה, כשם שהרג את ושתי, שכן הוא אומר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך:

[יב] **ובהגיע** הר נערה ונערה. (מג) כך היה מנהגן של בתולות, היו מעדנים אותן שנים עשר חדש ומושיבין כל אחת מהן בחצר לבדה, ונותנין לה שמשין להיות משמשין אותה, עד שיוגיע זמנה ויתבענה המלך לבוא אצלו, שכל אחת ואחת יש לה זמן, שנאמר ובהגיע תור נערה ונערה לבוא: ששה חדשים בשמן המור. (מג) מאי שמן המור, (מד) רב הונא בר חייא אמר (מה) סמכת (פי' מירא דכיא והוא המור שעושים להשיר השיער). (מו) רב ירמיה בר אבא אמר שמן זית שלא הביא שליש. תניא ר' יהודה אומר אנפקנין שמן זית שלא הביא שליש. ולמה סבין אותן בו, שמשיר את השיער ומערין את הבשר:

[יג] **ובזה** הנערה באה. (מז) כשהגיע זמנה להכנס, היא נוטלת כל מה שהיא מבקשת יתר על הראוי לה, שנאמר את כל אשר תאמר ניתן לה:

[יד] **בערב** היא באה ובבקר היא שבה. (מח) אמר ר' יוחנן מנותו של אותו רשע למדנו שבה, שלא שימש מימתו ביום. (מט) אמר ר' חייא בר ווא מלכי מדי תמימים היו, אין לו להקב"ה עליהם אלא ע"ז שקיבלו מאבותיהן: אל בית הנשים שני. (נ) אמר ר' יהודה [בן פוז] מהו שני, אלא אחר כל אותו הכבוד שהיתה הנערה מתקשטת שנים עשר חדש, בשביל להכנס לילה אחת אצל המלך, היה משתנה עליה עידיה. ובבקר היא שבה לניווולה. ולא תבוא עוד אל המלך:

[טו] **ובהגיע** תור אסתר וגו' לא בקשה דבר. (נא) לא היתה אסתר מבקשת לעשות דבר ככל הנערות והיה הגי שואל אותה ואומר לה למה אין את מתקשטת כב' הנשים, אם יודע המלך יהרגני שאת יפת תואר יתר מכולם, והיא אומרת לו אני איני מבקשת כלום: ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. (נב) אמר ר' אלעזר [מלמד] לכל אחת ואחד נדמתה לו כאושתו. (נג) אמר ר' לוי מלמד שהיתה טעונה הן וחסד יותר מיוסף, שאת מוצא ביוסף כתיב ויט אליו חסד (נלאים ל"ט כ'), טפה אחת של חסד היתה על יוסף, אבל אסתר היתה

הערות ותקונים

פנים אחרים, ומונח צילקוט: (מג) כך היה מנהגן. מדרש פנים אחרים, ושם נאמר וכן היה טכסם, והמסדר הניא כך היה וננהגן: (מג) מאי שמן המור. מנילה י"ג ע"א: (מד) רב הונא נר חייל. נגמלא ר' חייל נר אבא, נמנחות דף פ"ו ע"ג נאמר ג"כ רב הונא נר חייל, וכן נגמלא מנילה כ"י הגירסא רב הונא נר חייל, ועיין ד"ס מנילה כ"ט ע"ג ונערה ט: (מה) סמכת פי' מירא דכיא והוא המור כ"י. זה לקח המצטיק מן הערוך ע"ג והמלה יוויית ופי' לרי הנוסף מעלי המור וגם שמן המור הוילא מן המכנס, ונחנינוס שיחא ירמי נטכסת ל"ל נטכסת: (יז) רב ירמיה נר אבא אמר. נגמלא רב הונא אחר, וכן נגמלא כ"י הגירסא ר' ירמיה נר אבא, ועיין ד"ס כ"ט ע"ג: (מז) כשהגיע זמנה להכנס. לא מלמתי: (מח) ח"ר יוחנן. מנילה י"ג ע"א, ונמדרש פנים אחרים מונח בשם ר' לוי בסגנון אחר: (מט) ח"ר חייל נר ווא מלכי מדי תמימים היו. לא מלמתי המקור: (נ) ח"ר יהודה נן פזי. מדרש פנים אחרים (נ"ב ע"ג): (נא) לא היתה אסתר מבקשת. מדרש טס: (נב) ח"ר אלעזר. מנילה טס: (נג) ח"ר לוי. מדרש פנים אחרים, ומונח צילקוט טס, והוא כונע

שעונה חן וחסד בעיני כל רואיה, שנאמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. (נד) אמר ר' שמואל כל מי שהיה רואה אותה היה אומר ראויה זו לינשא למלכות: (נד) [ד"א ותהי אסתר נושאת חן. ר' נחמ"י אמר העמיד מדות מכאן ופרסיות מכאן והיתה אסתר יפה מכלן]:

[מז] **ותלקח אסתר אל המלך וגו' בחדש העשירי.** (נה) כל הנשים לא נכתב עליהן אימתי היו נכנסות ולא אימתי היו יוצאות, ואסתר נכתב עליה חדש וזמן וכמה שנים למלך. (נז) אמר ר' יצחק [משל] למלך שנשא נשים הרבה ולא כתב להן לא (נח) גמיקין ולא איפטיא, וכיון שנשא בת טובים ובת גניסין, כתב לה גמיקין, וכתב לה [איפטיא, כך כל הנשים שנשא אחשוורוש לא כתב להן לא גמיקין ולא איפטיא, וכיון שנשא אסתר שהיא בת טובים ובת גניסין, כתב לה גמיקין, וכתב לה איפטיא, כתב לה גמיקין בחדש העשירי הוא חדש טבת (אסתר ז' ט"ז), וכתב לה איפטיא, בשנת שבע למלכותו (סז): הוא חדש טבת. (נח) אמר רב חסדא בירח שהגוף נהנה מן הגוף: בשנת שבע למלכותו. (נט) מכאן אתה למד שארבע שנים היו מכניסין לו את הבתולות עד שעמדה מחשבתו של הקביה:

[יו] **ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות.** (ס) אמר רבא בקש לטעום טעם בתולה וטעם, טעם בעולה וטעם: (סא) ד"א מכל הנשים, אם נאמר מכל הנשים למה נאמר מכל הבתולות, אלא הנשים אף נשי האנשים היו מביאין לו ואהב את אסתר מכולן: וישם כתר מלכות בראשה. (סב) זה שאמר הכתוב שקר החן והבל היופי (משלי לא ז'), זו ושתי. אשה יראת ה' היא תתהלל (סג), זו אסתר: וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי. (סד) [א"ר לוי איקונין של ושתי לא היו נאות כמותו בכל העולם, כיון שנכנסה אסתר היתה נאה מאיקונין של ושתי, והעמיד אותה והעביר איקונין של ושתי, לכך נאמר תחת ושתי]:

[יח] **וייעש המלך משתה גדול.** (סז) עבד משתא ולא גליא ליה: (סה) והנחה למדינות עשה. דלי כרגא ולא גליא ליה, שדר נמי פרדשני ולא גליא ליה:

הערות ותקונים.

מן מדרש ה"ל: (נד) א"ר שמואל כל מי שהיה רואה אותה. מדרש פנים לחנים והסר סס האומר: (נד) ד"א ותהי אסתר. הוספתי כמו שהיה בכ"י אקספליד ונוסף מן מדרש אגא גריון פ"ד דף ט' ע"ג: (נה) כל הנשים. מדרש פנים אחרים ומוצא בילקוט: (נז) א"ר יצחק. לפנינו במדרש פנים אחרים חסד זה, ואין ספק שהיה לפני המסדר, והמאמר נשנה בפסיקתא דר"כ פסקא המדרש (ניצ ע"ג) ושם הוא נסח ר' לוי נסח ר' חייא ב"ר חנינא וע"ש נהפכות שלי: (נח) גמיקין, איפטיא. עיין בפסיקתא שם הערה קע"ח וקע"ט: (נח) אמר רב חסדא צידח שהגוף נהנה מן הגוף. וגם בילקוט מוצא זה נסח רב חסדא, ונמצא נסח סס האומר, וכן בס' ד"ס (דף כ"ב ע"ג) הניא גירסת הס"ס כ"י אמר רב חסדא: (נט) מכלן אח לנדה. מדרש פנים אחרים (ל"ג ע"ה): (ס) אמר רבא. מנילה י"ג ע"ה, ושם הגירסא אמר רב, וגם בילקוט הציא המאמר ומנילה וגורם אמר רבא, ונמצא מנילה כ"י הגירסא אמר רבא, וע"ש נד"ס דף כ"ט ע"ג נהפכה ע' שהביא הכנה גירסאות "אמר רבא": (סא) ד"א מכל הנשים. מדרש פנים אחרים, ומוצא סס זה נסח ר' חלבו, וכן בילקוט הציא נסח ר' חלבו: (סב) זש"ה שקר חסן. לא מלאתי עוד: (סג) א"ר לוי. הוספתי כי נשחט לפנינו, ונמצא לכוון בפנים אחרים, ומוצא בילקוט: (סד) עבד משתא. במדרש סס. (סה) והנחה למדינות עשה" המלות הללו חסדים נמצא דף כ"ט ע"ג, ועיין ד"ס נהפכה ל': המחיל

[יט] **ובהקבץ** בתולות שנית. (טו) התחיל אומר לה מהיכן את בת מי את ומאיו אומה את, ולא היתה מגדת לו, אלא אמרה לו יתומה אני, והקביה שנאמר בו אבי יתומים (הכ"ט ס"ח ו'), גידל אותי, אמר לה אם אין מגדת לי אני מכנים בתולות שנית כבראשונה, שנאמר ובהקבץ בתולות שנית, אמר אין אשה מתקנא אלא בדרך חברתה, אפילו הכי אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה, וכיון שראה מרדכי שהנשים מתכנסות ובאות, לא היה זו משער המלך, אלא היה שואל עליה ואומר אוי לי שמא הרגה כמו שהרג את ושתי, שנאמר ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי יושב בשער המלך:

[כ] **אין** אסתר מגדת מולדתה ואת עמה. (סז) אמר ר' אליעזר אמר ר' חנינא מאי דכתיב לא יגרע מצדיק עניו ואת מלכים לכסא (ל"ז ל"ז ז'), בשביל צניעות שהיתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, בשביל צניעות שהיתה בשאול זכה ויצא ממנו אסתר, מאי צניעות היתה בה ברחל, [דכתיב] ויגר יעקב לרחל כי אחי אביה הוא (כ"ט כ"ט ז'), וכי אחי אביה הוא, והלא בן אחות אביה הוא, אלא כיון דקאמר בן רבקה אני אמר דה מינסבת לי, אמרה ליה אין מנסיבנא לך מיהו אבי רמאי הוא ולא יכולת ליה, אמר לה אחי אני ברמאות, אמרה ליה ומי שרי לצדיקי לסגויי ברמיותא, אמר לה אין, דכתיב [עס נבר תתבר] ועם עקש תתפל (כ"ז כ"ז כ"ז), מאי רמיותיה, אמרה ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי דלמא מעיילינה לך, מסר לה סימנא, ההיא שעתא דקא מעיילין לה ללאה השה רחל לבסופה דאחתה מסרתינה לה לההוא סימנא, והיינו דכתיב ויהי בבקר והנה היא לאה (כ"ט כ"ט כ"ט), אמאי עד השתא לא ידע דלאו לאה הואי, אלא מהנך סימנא שמסר יעקב לרחל ומסרה ללאה לא היה ידע לה עד ההיא שעתא, [לפיכך] זכתה ויצא ממנה שאול, [ומה צניעות היתה בשאול], דכתיב ויאמר שאול אל דודו הגד הוגר לנו כי נמצאו האתונות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו (ל"א י"ג), [זכה ויצא ממנו] אסתר, דכתיב אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה, אמר ר' אליעזר אמר ר' חנינא כשהקביה פוסק גדולה לאדם פוסק לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות שנאמר ויושיבם לצנח ויגבהו (ל"ז ל"ז ז'), אם מגיס דעתו הקביה משפילו, שנאמר ואם אסורים בוקים ילכדון בחבלי עוני (ס"ג ס"ג ח'): ואת מאמר מרדכי אסתר עושה. (סח) אמר רב ירמיה בר אבא (ס"ג) שהיתה מראה דם להכנס: כאשר היתה באמנה אתו. (ע) אמר רבא בר ליטא כשהיתה עומדת בחיקו של אחשורוש מובלת ויושבת בחיקו של מרדכי:

[כא] **בימים** ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש. (עא) אמר ר' חייא בר אבא הקציף הקביה מלך על עבדיו כדי לעשות רצון לצדיק, ומנו זה יוסף, והקציף עברים על מלך כדי לעשות רצון לצדיק, ומנו מרדכי,

הערות ותקונים

(סו) התחיל אמר לה מהיכן את, מדרש פנים אחרים (ל"ג ע"א): (סז) אמר ר' אליעזר אמר ר' חנינא, מגילה שס, והמלות ח"ר חנינא ליחא, ונמלא ג"כ בכ"י מש"ס מגילה, כמו שמוצא ד"ס שם (ל"ג ע"א): (סח) ח"ר ירמיה בר אבא, המלות "בר אבא" ליתא בנמלא ג"כ בכ"י מן נמלא מגילה, ועיין ד"ס (דף ל"א ע"א) ובהערה י: (סט) שהיתה מראה דם להכנס. בנמלא שהיתה מראה דם נדה לחכמים, ועיין ד"ס שם בהערה י: (צ) אמר רבא בר ליטא, נמלא שס: (עא) ח"ר חייא בר אבא, נמלא שס, ושם הגירסא "אמר ר' יוחנן" וכן בכ"י חקספארד סג"י אמר ר' יוחנן וליחא גס בכ"י מן נמלא מגילה, ועיין ד"ס (דף ל"א ע"א) והנוסחא שלפנינו כ"ה בנמלא מגילה כ"י

מלך על עבדיו, פרעה קצף על עבדיו (נחמ"א מ"א י). עבדים על מלך, קצף בנתן ותרש:

[כב] **וַיֹּדֶעַ** הדבר למרדכי. (ענ) אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן בנתן ותרש שני מרסיים היו והיו מספרים בלשון מרסית, אמרו זה לזה מיום שבאת זו לא מעמנו שניה בעינינו. בוא ונטיל ארס בספל ונהרגנו, והם לא ידעו שמרדכי מיושבי לשכת הגזית היה ויודע שבעים לשון, אמר לו והלא אינו דומה משמרתו למשמרתך, אמר לו אני אשמור שלי ושלך, והיינו דכתיב ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על עץ שלא נמצאו במשמרתן: (ענ) ד"א קצף בנתן ותרש. אמר ר' לוי למה קצף בנתן ותרש, אלא כשנכנסה אסתר למלכות, אמרה לאחשורוש למה אין את עושה כשם שהיו המלכים הראשונים עושין, שהיו מושיבין אחד יהודי צדיק על שעריהם, נבוכדנצר הושיב דניאל על שערו, שאם יגיע לו דבר קשה הוא אומר לו, שנאמר ודניאל בתרע מלכא (דניאל ז' מ"ט), אמר לה וכי יש יהודי צדיק כדניאל, אמרה לו יש אדם צדיק וכשר ושמו מרדכי, ובנתן ותרש היו יושבין בראש השער, כיון שהעבירן המלך והושיב מרדכי במקומן מיד קצפו שניהם, וכה עשו אמרו הואיל והעבירנו המלך מסקומינן נהרגהו בהצנע, ויהיו הכל אומרים כשהיו בנתן ותרש משמרין את המלך משמרין יפה היה, עכשיו כשהביא יהודי נהרג, והיו עומדין ומשיחין ולא היו יודעין שמרדכי יודע לשונם. (ענ) ר' שמעון אומר בוא וראה חכמתו של מרדכי שהיה יודע שבעים לשון, ונקרא מרדכי בלשן, שנאמר מרדכי בלשן (נחמ"א ז' כ'), והיה יושב בשער המלך לראות שלא תטמא אסתר ונערותיה בכל מאכל טמא, ושמע שני סריסי המלך מדברין בלשון כשדים, ואומרין עכשו ישכב המלך משכב הצהרים, וכשיעמוד מן שנתו יאמר הביאו לי מעט מים, והוא מבקש לשתות, ונטיל לו בקיתון של זהב סם המות, ושמע מרדכי ונכנס להגיד לאסתר ואסתר הגידה למלך בשמו, וכשעמד המלך משכב הצהרים אמר לשני סריסיו הנהוגים להשקותו, תנו לי מעט מים, מיד הביאו לו אותו קיתון שהטילו בו הסם, אמר להן שפכו המים הללו לפני, אמרו לו אדונינו המלך מים טובים הם, מים יפים הם, מים ברורין הם, אמר להם כך עלתה בדעתי לשפוך אותן לפני, ושפכו אותן לפניו, ומצא בהם סם המות, וצוה המלך לתלותן, שנאמר ויתלו שניהם על עץ:

וַיֹּדֶעַ הדבר למרדכי ויגד לאסתר. (ענ) למה אמר לה שתאמר למלך, אלא אמר מרדכי מוטב שיחיה זה שמא יתן רשות לבנות בית המקדש: ד"א אמר שלא יהיו הכל אומרים כל זמן שהיו נשיו סבנות גוים שמור היה, ועכשו כשנשל בת ישראל סת: ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. (ענ) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: (ענ) ד"א למה אמרה למלך בשם

העדות ותקונים

כ"י: (ענ) אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן בנתן ותרש. נחמ"א ליתא למלות "אמר חייא בר אבא" ונחמ"א ג"כ נכ"י מן ס"ס מנייה, ועיין ד"ס דף ל"א ע"א ונהגה ס': (ענ) ד"א אמר חייא פנים אחרים. (ל"ג ע"א) ומונא זילקוט סס: (ענ) ר' שמעון חזמר. פד"א פ"ז: (ענ) גמא אמר לס שחמיר למלך. מדרש פנים אחרים, ומונא זילקוט: (ענ) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא. מנייה. מנייה ט"ו ע"א: (ענ) ד"א למה אמרה למלך בשם מרדכי. נחמ"א נקולור נפד"א פ"ב. ואולי היה לפני המקדש נפד"א באריות כמו שהניא, וסם מתחיל וכל דבר שהיה למלך היו כותבין אותו לפניו:

מרדכי, אלא אלולי אמרה בשם מרדכי לא היה מתמשל, שכך היה מעשיהם של מלכים, כל מי שעשה עמהן מעשה היו כותבין בספר הזכרונות שלהן, שנאמר יכתב בספר דברי הימים וגו' (אסתר ז' כ"ג), וכשמבקשין לידע מה אירע להן, מביאין את הספרים וקוראין אותן, וכל מי שהוא ראוי לחיות מחיין אותו, ולמיתה מסיתין אותו, לכך נאמר ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך:

פרשה ג

[א] **אתר** הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן. (ב) זה שאמר הכתוב בפרוך רשעים כמו עשב וגו' להשמדם עדי עד (תהלים י"ב ח'), לא נתגדל הרשע הזה אלא לרעתו. (ג) בוא וראה מה היתה אחריתו, בתחלה גדל המלך אחשורוש את המן, ולבסוף ויתלו את המן, מלמד שגדולתו של רשע לצלוב אותו בסוף, וכן ישעיהו אומר אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישעי' נ' י"ח). אמר ר' ארזים הם הרשעים שאין עושין טובה שלימה עם ישראל, מה הוא אומר אתר הדברים האלה, שקצף בגהן ותרש, אמר אחשורוש איני מניח מעתה שני שומרים שלא ימלו עלי עצה ויהרגוני, לכך נאמר גדל המלך אחשורוש את המן, ששמו ראש על כל השרים אשר אתו ולא זכר חסדו של מרדכי שהצילו מן המיתה: אתר הדברים האלה. מאי אתר, אמר רבא אתר שהקדים הקב"ה רפואה למכה, דאמר ריש לקיש אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להן רפואה [תחלה], שנאמר כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (יוסע' ז' ח'), אבל אומות העולם אינו כן, מכה אותם ואחר כך בורא להם רפואה, שנאמר ונגף ה' את מצרים נגוף ורפא (ישעי' י"ז כ"ג): גדל המלך אחשורוש את המן. מפני מה גדל, מפני שהיה עשיר, (ג) דאמר ר' פנחס שני עשירים גדולים עמדו בעולם, אחד בישראל ואחד באומות העולם, קרת בישראל, שמצא אוצרות כסף וזהב של יוסף, והמן באומות העולם, שלקח את כל אוצרות מלכי יהודה ואוצרות בית המקדש, וראה המלך עשיר ועשרת בניו נוטריין לפניו, ורצה לרוסמו ולגדלו, שנאמר גדל המלך אחשורוש: את המן בן המדתא. וכי המן בן המדתא היה, אלא צורך בן צורך, וקוצץ בן קוצץ, כיוצא בו וישלחם המלך אסא אל בן הדר בן מברמון בן חזיון מלך ארם (יה"א מ"ז י"ח), קוצץ בן קוצץ היה. המן מבני בניו של עמלק הוא, (ד) וזה הוא ייהוסו: המן בן המדתא בן סירא בן ביזא בן אפילוס בן ריוס

הערות ותקונים

(ה) וז"ה נפרות. מדרש פנים לחמים (ז"ג ע"ג): (ז) בוא וראה. לא מלמדי המקור, וחולי נשמת מדרש פנים לחמים: (ג) דאמר ר' פנחס. פיר"א פ"ה, ונשנה ג"כ במדרש פנים לחמים, ומדרש אסתר רבה פ"ג, וגווע מפד"א: (ד) וזה הוא ייהוסו. בני ספק היה רשם היסוס שלו במדרש פנים לחמים ומסר לפנינו, ונבאר בחינים שני, ונס' במס' סופרים פ"ג מובא זה נסס חניס רב יוסף, וכוון נזה לח"ס ויכנהו חניס ר' יוסף. ויען כי יש שינויים נשמותם לכן חליג ג' נוסחאות:

מדרש שלפנינו	תרגום שני	מסכת סופרים
המן בן המדתא	המן בר המדתא לגניא	המן המדתא לגני
בן סירא	בר סרס	בן סירא
בן נלזא	בר כוזא	בן נלזא
בן אפילוס	בר אפלוסס	בר אפלוטוס